

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

**Яготинський інститут
Кафедра соціальної роботи**

Полішко Тетяна Юріївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня бакалавра**

на тему: «Соціально-психологічні особливості взаємовідносин у молодій
сім'ї»

Група ІНЗ4-8-22-Б1СПр (4,0з)

Спеціальність: 231«Соціальна робота»

Освітня програма: Соціальна робота

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

*Дипломна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів, текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело*

Студент

(підпис)

Полішко Тетяна Юріївна

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

к.п.н. Чорноштан Євгеній Валерійович

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(прізвище та ініціали)

Допущено до захисту перед ЕК

Завідувач кафедри

(підпис)

к.п.н. Чорноштан Євгеній Валерійович

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(прізвище та ініціали)

Яготин 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ	
ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ В СІМ'Ї.....	8
1.1. Аналіз категорії «сім'я» та її основні характеристики.....	8
1.2. Психологічна структура взаємин у сім'ї.....	13
1.3. Психологічні особливості взаємодії в сім'ї	18
РОЗДІЛ 2. ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ В МОЛОДІЙ СІМ'Ї НА БАЗІ	
ЯГОТИНСЬКОЇ СЛУЖБИ У СПРАВАХ ДІТЕЙ ТА СІМЕЙ.....	22
2.1. Організаційно-методичні засади дослідження на базі Яготинської служби у справах дітей та сімей.....	22
2.2. Аналіз особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях.....	30
2.3. Розробка та обґрунтування моделі оптимізації взаємодії в молодій сім'ї в діяльності Яготинської служби.....	44
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Зміцнення відносин у молодій сім'ї актуальне тим, що з зміною умов у світі піддаються перетворенням та відносини у подружній парі. У цій статті ми пропонуємо розглянути питання підготовки молодих людей до шлюбу, до побудов сімейного життя. Оскільки сім'я є осередком суспільства, держава є основним органом, який захищає інтереси сім'ї.

Але кожна сім'я має свої особливості, зі своїми відносинами та цінностями. Особливої уваги вимагає молода сім'я, що створюється із індивідуально спрямованих особистостей. Їх об'єднання є умовою, що спрямовує в загальне русло сімейного життя, але не в кожній молодій сім'ї може бути благополуччя та розуміння.

Подружні стосунки молодят залежить як від індивідуальних особливостей молодих, так і від соціального досвіду, тобто. від готовності до шлюбу Сімейне життя молодят піддається різним впливів. Народні традиції, правила життєдіяльності батьків, очікування подружжя визначаються своїми відмінностями. Вміння пристосовуватися, враховувати бажання як своїх, так і інших вважаються провідними можливостями налагодження сімейних відносин.

У сучасному соціальному просторі сім'я залишається ключовим середовищем формування особистості та підтримання стабільності суспільства, однак сьогодні її функціонування зазнає суттєвих трансформацій. Соціально-економічні й культурні зміни, характерні як для України, так і для інших країн світу, призводять до ослаблення традиційних сімейних цінностей і зростання кількості проблем у внутрішньо-сімейних стосунках.

Саме тому наукові дослідження все частіше зосереджуються не на нормативних моделях сім'ї, а на вивченні конфліктних, дезадаптивних і порушених форм взаємодії між її членами. Такі порушення негативно позначаються на психічному розвитку дорослих і дітей, ускладнюють подружні взаємини, а також процес передачі досвіду між поколіннями.

У відповідь на зростаючу потребу в психологічному супроводі сімейних систем перед сучасною психологією постає завдання створення цілісних науково обґрунтованих підходів до консультування, що передбачають систематизацію наявних напрацювань і розробку ефективних методів професійної допомоги сім'ї.

Стан наукової розробки. Проблема соціально-психологічних особливостей взаємовідносин у молодій сім'ї посідає важливе місце в сучасних психологічних дослідженнях, що зумовлено трансформаціями інституту сім'ї та зростанням кількості труднощів, з якими стикаються подружні пари на початкових етапах сімейного життя. У науковій літературі молода сім'я розглядається як особливий етап розвитку сімейної системи, для якого характерні процеси адаптації подружжя до нових соціальних ролей, формування спільних цінностей і вироблення ефективних моделей взаємодії.

Значний внесок у дослідження сім'ї як цілісної соціально-психологічної системи зробили представники системного підходу, у працях яких розкрито закономірності функціонування сімейних підсистем, зокрема подружньої, а також механізми стабільності й дезадаптації сімейних відносин. У межах цього напрямку особлива увага приділяється аналізу взаємодії між подружжям, характеру комунікації, розподілу ролей і способам подолання конфліктів, що має безпосереднє значення для розуміння специфіки молодого сім'ї.

Вагоме місце у вивченні подружніх взаємовідносин належить гуманістичному підходу, в межах якого сімейні стосунки розглядаються крізь призму особистісного зростання, емоційної близькості, взаємної підтримки та задоволеності шлюбом. Дослідники цього напрямку наголошують на важливості прийняття партнера, емпатії та автентичної комунікації як чинників психологічного благополуччя подружжя.

У вітчизняній психології значний науковий інтерес становить концепція психологічних відносин, відповідно до якої система ставлень особистості визначає характер її взаємодії з найближчим соціальним оточенням, зокрема з членами сім'ї. У межах цієї концепції сімейні взаємовідносини розглядаються як динамічний

процес, що відображає індивідуальний досвід, ціннісні орієнтації та емоційні установки подружжя.

Разом із тим аналіз наукових джерел свідчить, що, попри значну кількість досліджень, проблема соціально-психологічних особливостей взаємовідносин у молодій сім'ї залишається недостатньо систематизованою. Це зумовлює потребу в подальших комплексних емпіричних дослідженнях, спрямованих на виявлення чинників гармонізації подружніх взаємин та підвищення психологічного благополуччя молодої сім'ї.

Об'єкт дослідження – сімейні системи з різним рівнем психологічного функціонування.

Предмет дослідження – специфіка міжособистісних взаємин та характер психологічної взаємодії між членами сім'ї.

Мета дослідження – здійснити аналіз і порівняти особливості психологічної взаємодії в сім'ях, що характеризуються гармонійним та дисгармонійним психологічним кліматом.

Завдання дослідження:

- здійснити теоретичний аналіз наукових джерел, присвячених проблематиці сімейної взаємодії;
- обґрунтувати вибір психодіагностичного інструментарію відповідно до поставленої мети та спроектувати програму емпіричного вивчення;
- дослідити характер взаємодії між подружжям з урахуванням рівня суб'єктивної задоволеності шлюбними стосунками;
- окреслити типові варіанти подружньої взаємодії в групах із різним рівнем задоволеності шлюбом;
- підготувати практичні рекомендації щодо психологічного консультування пар з різними показниками якості шлюбних взаємин;
- узагальнити та інтерпретувати отримані результати дослідження.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали. У теоретичному підґрунті дослідження використовуються кілька наукових підходів до аналізу сімейних відносин. Зокрема, сім'я розглядається як цілісна система, в межах якої

особлива увага приділяється подружній підсистемі та закономірностям її функціонування. Системний погляд на сімейну взаємодію розроблявся у працях Ю.Є. Альошиної, М. Боуена, А.Я. Варги, А.Г. Лідерса, С. Мінухіна, О.А. Обозової, О.А. Карабанової, В. Сатир та інших дослідників.

Важливе місце у вивченні міжособистісних стосунків посідає гуманістична парадигма, яка зосереджується на унікальності особистості, її внутрішніх потребах, цінностях і здатності до самореалізації в процесі взаємодії з іншими людьми. Основні положення цього підходу представлені в роботах Л.Я. Гозмана, К. Хорні, А. Маслоу, Р. Мея, А.Б. Орлова, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Фромма, В.І. Кабріна та Г. Олпорта.

У вітчизняній психології значне теоретичне значення має концепція «психологічного ставлення», запропонована В.М. М'ящевим, яка розглядає систему взаємин особистості як ключовий чинник її розвитку та поведінки. Подальше осмислення й розширення цієї концепції здійснювалося в наукових працях Б.Г. Ананьєва, А.А. Бодальова, Є.А. Кроніка, В.М. Куніциної та Б.Ф. Ломова.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано комплекс теоретичних, організаційних та емпіричних методів. Теоретичну основу становив аналіз і узагальнення науково-методичних джерел із проблематики сімейної психології. Для побудови дизайну дослідження використовувався порівняльний підхід, що дав змогу зіставити показники у різних групах досліджуваних.

Збір первинної інформації здійснювався за допомогою емпіричних методів, зокрема спостереження, психодіагностичного тестування, опитування та експериментальних процедур. Кількісна обробка результатів проводилася з використанням математико-статистичних методів аналізу.

У межах емпіричного етапу були залучені стандартизовані психодіагностичні інструменти, серед яких методика оцінки рольових установок і очікувань у шлюбних стосунках, розроблена О. М. Волковою, проективна методика Рене Жиля для дослідження міжособистісних взаємин дитини, а також адаптований для дитячої вибірки особистісний опитувальник Р. Кеттелла.

Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні змістового наповнення та уточненні категорії «взаємодія» в контексті сімейних відносин. У межах системного підходу одиницею аналізу функціонування сім'ї запропоновано розглядати окремий епізод внутрішньосімейної взаємодії як базовий елемент сімейної системи. Крім того, визначено ключові соціально-психологічні характеристики сімейної взаємодії, які виступають чинниками формування та підтримання психологічного благополуччя сім'ї.

Практична значимість роботи полягає у тому, що її результати можуть бути використані в консультативній діяльності психолога-практика з питань подружнього взаємодії при розробці групових та індивідуальних форм роботи з подружні пари.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна бакалаврська робота складається з двох розділів по три підпункти, висновків і списком використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ В СІМ'Ї

1.1. Аналіз категорії «сім'я» та її основні характеристики

За історію людства склалося два напрями виховання майбутнього покоління: сімейний та суспільний. Кожен із цих напрямків, представляє соціальний інститут виховання і має свої ресурси у формуванні особистості дитини. Базою сімейного виховання є особливий емоційний мікроклімат, рахунок якого в дітей віком формується ставлення себе, що його почуття самоцінності. Визнано, що власний приклад батьків особистісні особливості більшою мірою визначають ефективність виховної функції сім'ї

Сім'я – спільність людей, пов'язаних відносинами подружжя, батьківства, спорідненості, спільного домогосподарства; вона як основний осередок суспільства виконує найважливіші соціальні функції, грає особливо значущу роль як суспільному розвитку в цілому, так і в житті людини, її захист, формування та задоволення духовних потреб, забезпечення первинної соціалізації [1, с. 5].

В українському словнику під сім'єю розуміється група близьких родичів, що живуть разом, або об'єднання людей, згуртованих загальними інтересами. При цьому сім'янином є людина, яка має певні якості, необхідні сімейного життя.

Видатний фахівець у вивченні сім'ї А.Г. Харчев визначає сім'ю як історично конкретну систему взаємин між подружжям, між батьками та дітьми, як малої соціальної групи, члени якої пов'язані шлюбними чи спорідненими відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, та соціальною необхідністю, якої зумовлена потреба суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення [10, с. 15].

Сучасні дослідники сім'ї А.І. Антонов та В.М. Медиків розуміють під сім'єю засновану на єдиній загальносімейній діяльності спільність людей, пов'язаних узами подружжя - батьківства - спорідненості, і тим самим здійснює відтворення

населення та наступність сімейних поколінь, а також соціалізацію дітей та підтримання існування членів сім'ї [11, с. 39].

Сучасний соціолог Ентоні Гідденс пропонує розширене трактування поняття сім'ї, розглядаючи її як соціальне утворення, до складу якого входять особи, що надають одне одному соціальну, економічну або психологічну підтримку чи усвідомлюють себе як єдину підтримувальну спільноту.

Польський дослідник Ян Щепанський визначає сім'ю як специфічну малу соціальну групу, що формується з осіб, поєднаних шлюбними відносинами, а також зв'язками між батьками та дітьми [3, с. 140].

Американський соціолог Джон Масіоніс акцентує увагу на сім'ї як важливому соціальному інституті, притаманному всім суспільствам. На його думку, сім'я об'єднує людей у групи з метою спільного народження, догляду та виховання дітей. При цьому сімейні відносини ґрунтуються на родинно-соціальних зв'язках, що виникають на основі кровної спорідненості, шлюбу або внаслідок усиновлення чи удочеріння [4, с. 150].

Узагальнюючи підходи різних науковців, сім'ю можна визначити як об'єднання осіб, пов'язаних кровними, шлюбними або усиновлювальними відносинами, які мають спільний побут і несуть взаємну відповідальність за виховання дітей. Упродовж багатьох століть базове розуміння сутності поняття «родина» зазнавало лише незначних змін.

У соціології прийнято такі загальні принципи виділення типів сімейної організації.

За складом виділяють:

- нуклеарну сім'ю – вона складається з чоловіка, дружини та їхніх дітей, які живуть разом із батьками;
- поповнену сім'ю – вона є збільшеною та складовою спілкою: подружня пара та їхні діти плюс батьки інших поколінь, наприклад, бабусі, дідусі, дядьки, тітки, що живуть усі разом чи в тісній близькості один від одного та складають структуру сім'ї;

- змішану сім'ю – «перебудована» сім'я, що утворилася внаслідок шлюбу розлучених людей. Включає нерідних батьків та нерідних дітей, оскільки діти від попереднього шлюбу вливаються у нову одиницю сім'ї;
- сім'ю батька-одинака – господарство, яке ведеться одним з батьків через розлучення, догляд або смерть чоловіка або тому, що шлюб ніколи не був укладений (Д. Леві, 1993).

Поповнену сім'ю вітчизняні психологи найчастіше називають розширеною. Антонов Ф.І. та Медяков В.М. виділяють за складом:

- Нуклеарні – сім'ї, які у час найпоширеніші і з батьків та його дітей, тобто із двох поколінь;
- Розширені сім'ї – дві або більше нуклеарні сім'ї із загальним домогосподарством та що складаються з трьох або більше поколінь [18, с. 123].

За результатами досліджень вітчизняних науковців класифікацію сімей доцільно подати таким чином.

1. Нуклеарна сім'я, що включає батьків та їхніх дітей.

Малодітна сім'я з подружнім ядром, яка традиційно вважається класичною формою сімейної організації. Сучасною тенденцією є поступове скорочення кількості таких сімей, що пов'язано зі зростанням частки неповних сімей.

Сім'я з кількома дітьми, утворена на основі шлюбу. На сьогодні частка таких сімей є відносно незначною: близько 4 % становлять сім'ї з трьома дітьми та приблизно 1 % — багатодітні.

Різновидом попередніх типів виступають змішані (перебудовані) сім'ї, у яких збережене подружнє ядро, однак один із батьків не є біологічно рідним для дітей.

2. Сім'ї осколкового типу, що первинно формувалися на основі шлюбу.

- Неповні сім'ї типу «батько — дитина (діти)», які виникли внаслідок смерті одного з подружжя або розірвання шлюбу.

- Сім'ї, утворені після руйнування попереднього шлюбу, в яких мати проживає з чоловіком, що не є батьком її дітей.

- Сім'ї дітей-сиріт, які втратили обох батьків, за умови, що початкова сім'я була побудована на шлюбних відносинах.

- Сім'ї, що складаються з дитини та прабатьків (переважно бабусі), за відсутності батьківської ланки з різних причин.

3. Материнські сім'ї.

- Незаміжня мати та її діти; такі сім'ї нерідко набувають матрилінійного («вертикального») характеру: бабуся — мати — дитина

- Мати з дитиною, яка перебуває у фактичному союзі з біологічним батьком дитини, що частково бере участь у її утриманні та вихованні, однак офіційно одружений з іншою жінкою.

- Фактичний («цивільний») шлюб матері з рідним батьком дитини за відсутності юридично оформлених подружніх відносин.

- Фактичний союз матері з чоловіком, який не є біологічним батьком її дитини; при цьому жінка формально вважається одинокою матір'ю, хоча такі відносини можуть тривати тривалий час.

- Незаміжня мати та дитина, що перебуває під опікою.

4. Подружні бездітні сім'ї, у яких відсутність дітей зумовлена різними причинами та може мати тимчасовий характер.

5. Розширені (багатопоколінні) сім'ї, що об'єднують представників кількох поколінь у межах одного домогосподарства.

1) Розширена класичного виду – три покоління проживають разом та ведуть спільне господарство, а також спільно виховують дітей. Як правило, це відбувається на території батьківської родини дружини.

2) Розширений тип сім'ї як фактична форма існування нуклеарної сім'ї – малодітна та могодітна нуклеарні сім'ї часто функціонують за умов розширеної сім'ї у двох житлах.

3) Сім'ї з матрилінійною родовою структурою. Сім'ї такого типу є кризовими, так як важко справляються з виховання дітей. Як правило вони утворені материнським родом, причому на деяких рівнях «подружні ядра» присутні, але в деяких повністю відсутні[14, с. 44].

Ми вважаємо, що дана класифікація найбільш повно розкриває склад сучасних українських сімей, тут враховуються параметри повноти сім'ї, числа дітей, кількості поколінь та наявності позашлюбних співжиття.

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається зростання нестабільності сімейних відносин, що проявляється, зокрема, у підвищенні рівня розлучень та сталому скороченні кількості дітей у сім'ях. Відбувається поступовий перехід від багатодітної моделі сім'ї до малодітної, переважно одnodітної. Значна частина подружніх пар відкладає народження дітей на пізніший період, надаючи пріоритет досягненню матеріальної стабільності та професійної самореалізації. Водночас народження дитини у старшому віці матері може супроводжуватися підвищеними ризиками для її здоров'я.

Окремою тенденцією є зростання частки позашлюбних народжень. Ще одним показником трансформації сучасної сім'ї виступає поширення моделей спільного життя поза офіційним шлюбом, а також легалізація одностатевих шлюбів у низці країн.

На думку вченого С. В. Ковальова, для досягнення сімейного благополуччя необхідною є наявність обмеженого кола психологічних умов, серед яких: безконфліктне спілкування між членами сім'ї, взаємна довіра та емпатія, здатність до взаєморозуміння, гармонійні інтимні стосунки, а також наявність власного житла[19, с. 45].

Недотримання зазначених умов може призвести до дестабілізації сімейного життя, унаслідок чого благополучна сім'я набуває ознак соціальної не благополучності. До таких сімей належать родини, члени яких зловживають алкоголем, перебувають у стані алкогольної чи наркотичної залежності або виявляють насильницьку поведінку щодо інших членів сім'ї. У подібних умовах формуються несприятливі економічні та психологічні передумови для виховання дітей, що підвищує ризик їх залучення до асоціальних форм поведінки.

Тому, особливості сприйняття конфліктних ситуацій у сімейному житті насамперед зумовлюються індивідуально-психологічними характеристиками подружжя. Однією з причин труднощів у саморегуляції поведінки виступає

хронічна перевтома, яка негативно впливає на емоційний стан та здатність до конструктивної взаємодії.

1.2. Психологічна структура взаємин у сім'ї

Соціально-економічні чинники, зокрема економічна нестабільність, зниження рівня матеріального забезпечення населення, кризові явища в соціальній сфері, труднощі професійної зайнятості в окремих регіонах, а також зростання кількості соціально неблагополучних сімей і трансформація внутрішньо-сімейної рольової структури, зокрема нерівномірний розподіл обов'язків між подружжям, негативно впливають на якість сімейних взаємин. Зазначені обставини зумовлюють потребу в активнішому розвитку та застосуванні сучасних психологічних інструментів регулювання сімейних відносин [21, с. 22].

У теоретичному осмисленні феномена сім'ї виокремлюють низку наукових підходів, серед яких символічний інтеракціонізм, структурний функціоналізм, теорія соціального обміну, конфліктний і системний підходи, концепція розвитку життєвого циклу сім'ї, біоекологічний та феміністський підходи, а також інтерпретативна парадигма.

Психологія сімейних взаємин охоплює чинники, що зумовлюють створення сім'ї, особливості поведінки особистості в процесі вибору партнера, а також типові моделі взаємодії подружжя у шлюбі.

Серед основних принципів вибору шлюбного партнера доцільно виокремити такі:

- підсвідомий ідеал, за якого в уявленні людини формується образ бажаного партнера, наділеного певними зовнішніми та особистісними рисами; зустріч із особою, що максимально відповідає цьому образу, сприймається як знаходження «другої половини»;

- нарцисичний тип вибору, що полягає у пошуку партнера, найбільш подібного до себе за цінностями, установками та рисами характеру, тобто ідеалізованого відображення власної особистості;
- едипальний (електричний) тип вибору, за якого партнер обирається за принципом подібності до батька або матері; водночас у разі негативного досвіду батьківської сім'ї можливе формування протилежної моделі вибору [17, с. 100].

Зазначена модель вибору партнера є найбільш поширеною, оскільки з раннього дитинства людина спостерігає за взаєминами між батьками, формуючи уявлення про нормативний зразок сімейного життя. Надалі у власній сім'ї індивід нерідко відтворює засвоєну модель поведінки.

Важливим чинником сімейних взаємин є між покоління передача стилів спілкування, зокрема копіювання характеру відносин між батьками у сім'ях їхніх дітей. Якщо у подружніх взаєминах одного з батьків домінує авторитарна позиція, зростає ймовірність того, що дитина відтворить подібну модель у власному шлюбі. Дослідження свідчать, що така форма наслідування частіше простежується у жінок.

Крім того, для жінок характерний вибір партнера, який частково ґрунтується на біологічних механізмах, зокрема нюховому сприйнятті. Це пояснюється зв'язком запаху з генами імунної системи, що успадковуються, зокрема, від батька. У результаті схожість запаху потенційного партнера з батьківським може сприйматися на підсвідомому рівні як сигнал сумісності.

Таким чином, до внутрішніх критеріїв вибору шлюбного партнера належать:

- відтворення сценарію батьківської моделі поведінки, подібність партнера до одного з батьків або сформований у дитинстві образ «ідеального» партнера;
- комунікативний досвід ранніх етапів соціалізації, зокрема позитивні взаємодії в дошкільному та шкільному середовищі, що зумовлюють орієнтацію на знайомий тип особистості;
- перші інтимні враження, які впливають на подальші партнерські уподобання;
- пошук партнера, сумісного за біологічними та генетичними характеристиками тощо.

Попри тенденцію до вирівнювання прав і обов'язків чоловіків і жінок у професійній та побутовій сферах, на їхнє ставлення до створення сім'ї продовжують впливати соціально-психологічні установки, а також гормональні, нейрофізіологічні та морфологічні особливості. Так, чоловіки частіше орієнтуються на пошук партнера, подібного до себе за рисами характеру та цінностями, а також керуються інстинктивними чинниками. Жінки ж, як правило, більшою мірою зосереджені на потребі бути емоційно прийнятими, зрозумілими та очікують турботи з боку партнера[13, с. 32].

Аналізуючи типи поведінки подружжя у шлюбі, можна виокремити такі моделі:

- рівноправне партнерство, за якого в сім'ї відбувається збалансований розподіл прав, обов'язків і відповідальності між подружжям.
- романтичне партнерство, для якого характерні прагнення до глибоких почуттів, емоційної близькості та духовної гармонії між партнерами;
- «батьківське» партнерство, що виявляється у потребі одного з подружжя опікуватися іншим, контролювати його поведінку та виконувати виховну функцію;
- «дитяче» партнерство, яке є протилежним до «батьківського» та характеризується емоційною безпосередністю, імпульсивністю, залежністю й потребою в підтримці;
- раціональне партнерство, що ґрунтується на відповідальності, самоконтролі та вмінні керувати власними емоційними реакціями;
- товариське партнерство, у межах якого партнери спокійно ставляться до побутових питань, романтична складова виражена слабо, а взаємини переважно мають дружній характер;
- незалежне партнерство, що передбачає збереження особистої автономії та певної емоційної дистанції між подружжям[23, с. 30].

Усвідомлення того, який саме тип подружньої поведінки реалізується у шлюбі, сприяє більш ефективному вибудовуванню взаємин між партнерами та підвищенню рівня сімейної взаємодії.

Під час аналізу розвитку сім'ї доцільно також враховувати наявність кризових періодів. Найчастіше такі кризи виникають у проміжку між третім і

сьомим роками подружнього життя, а також між сімнадцятим і двадцять п'ятим роками шлюбу. Перша кризова фаза зазвичай пов'язана зі зниженням романтичних почуттів, усвідомленням відмінностей у поглядах на життя та посиленням проявів негативних емоцій. Друга криза найчастіше зумовлена емоційною нестабільністю, зростанням психологічної залежності жінки, появою почуття самотності й тривоги на тлі дорослішання та відокремлення дітей від батьківської сім'ї[1, с. 5].

Вагомим аспектом у вивченні сімейних взаємин є їхній вплив на розвиток дитини. Зокрема, за авторитарного типу сім'ї чітко виокремлюється домінуючий член родини (батько або мати), який має визначальний вплив на дитину, пригнічує її ініціативу, нав'язує власні вимоги до поведінки та способу життя, а емоційний тиск у деяких випадках може набувати форм фізичного впливу.

За опікунського типу сімейних відносин дитина стає об'єктом надмірної турботи з боку батьків, що проявляється у гіперопіці та надмірному вкладенні матеріальних і моральних ресурсів. У подальшому це може сприяти формуванню у дитини інфантильності та зниженого рівня самостійності.

В умовах емоційно відчуженого типу сім'ї її члени функціонують переважно автономно один від одного; батьки виявляють низький рівень зацікавленості у житті та вчинках дітей, а виховний вплив практично відсутній. У результаті діти засвоюють подібну модель поведінки та в майбутньому також не орієнтуються на емоційний контакт і зворотний зв'язок із батьками[33, с. 125].

Найбільш ефективним типом сімейних взаємин вважається співробітництво, за якого всі члени родини об'єднані моральними й духовними цінностями, а ключовими компонентами взаємодії виступають взаєморозуміння, підтримка та повага. У межах поведінкової моделі, що ґрунтується на довірі, конфліктні ситуації вирішуються переважно шляхом конструктивного діалогу та пошуку взаємоприйнятних компромісів.

Важливим індикатором сімейного благополуччя є показник задоволеності шлюбом, який відображає ступінь реалізації особистісних потреб подружжя у шлюбних відносинах. Зокрема, Л. Б. Шнейдер розглядає подружню задоволеність як суб'єктивне сприйняття функціонування сім'ї з позиції задоволення індивідуальних

потреб кожного з подружжя крізь призму соціальних і культурних норм ефективності[9, с. 32]. На думку З. І. Айгумової, С. І. Голода, Є. С. Козинцева та інших дослідників, задоволеність шлюбом може трактуватися як відповідність між очікуваним і реальним станом подружніх взаємин або як суб'єктивне переживання задоволення чи незадоволення під час оцінювання різних аспектів сімейного життя[10, с. 47].

У традиційних теоретичних підходах подружні взаємини аналізуються з позицій функціонально-рольового, системно-структурного та комунікативно-ефективного підходів. Різноманіття теоретичних концепцій зумовлює відмінності у трактуванні поняття «задоволеність сімейними відносинами».

Попри те, що більшість науковців ототожнюють загальну задоволеність шлюбом із задоволеністю його окремими складовими, рівень такої задоволеності значною мірою залежить від вимог, які партнери висувають одне до одного, а також від умов сімейного життя. Це актуалізує необхідність ґрунтовного аналізу зазначених чинників.

У структурі подружніх взаємин можна виокремити кілька рівнів. На першому, загальному рівні визначається ступінь стабільності шлюбу, що передбачає його юридичну захищеність та відсутність загрози розлучення. Другий рівень характеризує адаптованість подружжя до шлюбного життя та ступінь їхньої взаємної пристосованості, що проявляється у спільній діяльності, зокрема в розподілі домашніх обов'язків, організації побуту та вихованні дітей.

Однією з ключових причин нестабільності подружніх стосунків є недовдоволеність між партнерами. Збереження так званого «помилкового комфорту», коли подружжя уникає обговорення дрібних недоліків або не вирішує неприємні ситуації одразу, може призвести до накопичення невирішених проблем і з часом стати причиною серйозних конфліктів.

У той же час не обов'язково переходити у конфронтацію: часто ефективніше висловити свої претензії спокійно та делікатно, попросивши партнера утримуватися від поведінки, що викликає дискомфорт. Також позитивним для сімейних взаємин

може бути готовність одного з партнерів до поступок, коли він не змінює суті себе, але коригує деякі звички на користь другого.

Серед чинників, що впливають на задоволеність шлюбом, можна виділити чотири основні групи:

- економічні та соціально-демографічні характеристики сім'ї, до яких належать вік подружжя, рівень доходів, кількість дітей;
- позасімейна сфера життєдіяльності, що охоплює професійну діяльність, соціальне оточення та зайнятість у позаробочих справах;
- поведінка подружжя у межах сім'ї та їхні звички, зокрема організація спільного дозвілля, розподіл господарських обов'язків та стиль взаємодії в побуті;
- характеристики міжподружніх відносин, які включають наявність любові та поваги, вірності, спільних цінностей, поглядів та інтересів[15, с. 15].

Звісно, в кожній сім'ї певні чинники можуть мати більшу вагу, проте всі вони взаємодіють у сукупності та формують індивідуальне поєднання, характерне для конкретної сімейної системи.

1.3. Психологічні особливості взаємодії в сім'ї

Психологічна взаємодія в сім'ї характеризується специфічними моделями поведінки, які визначають якість стосунків між її членами. Сімейні взаємини можуть мати різний тип взаємодії, що залежить від індивідуально-психологічних особливостей подружжя, стилю виховання, рівня культури спілкування, а також соціально-економічних умов.

Однією з найефективніших форм взаємодії є співпраця, за якої члени сім'ї пов'язані спільними моральними та духовними цінностями, а основою взаємодії стають розуміння, підтримка та взаємна повага. У таких сім'ях конфліктні ситуації вирішуються за допомогою конструктивного діалогу та пошуку компромісів, що сприяє зміцненню довіри та гармонізації відносин.

У сучасній психології виділяють кілька типів партнерства в шлюбі. Рівноправне партнерство передбачає рівномірний розподіл прав і обов'язків між подружжям, взаємну відповідальність за сімейне життя та спільне ухвалення рішень.

Романтичне партнерство характеризується прагненням до емоційної близькості, вираженням сильних почуттів та бажанням підтримувати духовну гармонію. «Батьківське» партнерство відзначається прагненням одного з подружжя опікуватися, виховувати та контролювати іншого, що інколи може перетворюватися на домінування. «Дитяче» партнерство, навпаки, характеризується залежністю, безпосередністю, емоційною імпульсивністю та потребою в підтримці.

Рациональне партнерство ґрунтується на відповідальності, самоконтролі та здатності керувати власними емоціями. Товариське партнерство має дружній характер, де побутові питання вирішуються спокійно, а романтична складова відступає на другий план. Незалежне партнерство передбачає збереження особистої автономії та емоційної дистанції між партнерами[19, с. 35].

При цьому слід зазначити, що у подружніх відносинах часто спостерігається змішання типів партнерства, яке зумовлене індивідуальними потребами партнерів, їхніми життєвими цінностями та соціальним досвідом. Усвідомлення власного типу взаємодії дає змогу подружжю ефективніше будувати взаємини та коригувати їх у разі виникнення труднощів.

Певною особливістю сімейної взаємодії є вплив батьківських моделей поведінки на формування стосунків у наступних поколіннях. Діти, спостерігаючи за взаєминами батьків, засвоюють певні способи вирішення конфліктів, моделі комунікації та стиль поведінки, які згодом можуть переносити у власну сім'ю. Так, наявність домінування або конфронтації у взаєминах батьків підвищує ризик відтворення подібних моделей у подальшому житті дитини. Водночас позитивні приклади співпраці, взаємоповаги та підтримки сприяють формуванню здорових сімейних навичок.

Важливим чинником, що впливає на взаємодію в сім'ї, є соціально-економічні умови та життєві обставини. Економічні труднощі, низький рівень матеріального забезпечення, професійна нестабільність та перевантаження роботою

можуть призводити до зниження якості комунікації, посилення конфліктності та емоційної напруги. Під впливом таких факторів подружжя може уникати обговорення проблем, що спричиняє накопичення негативних емоцій та загострення взаємин. Тому для збереження сімейної гармонії важливим є розвиток навичок конструктивного спілкування, здатності до компромісу та емоційної саморегуляції[1, с. 5].

Ключовим аспектом сімейної взаємодії є комунікація, яка визначає не лише обмін інформацією, а й формування емоційного клімату в родині. У сім'ї ефективна комунікація проявляється через відкритість, готовність вислухати партнера, вміння виражати власні почуття та потреби без приниження чи осуду. Натомість неефективна комунікація характеризується униканням діалогу, маніпуляціями, агресивними висловлюваннями або постійною критикою, що призводить до емоційного відчуження та послаблення довіри.

Однією з причин порушення взаємодії в сім'ї є небажання подружжя обговорювати проблемні питання на ранніх етапах. У таких випадках партнери підтримують так званий «помилковий комфорт», коли не висловлюють претензій та не намагаються змінити небажану поведінку. Проте відкладені конфлікти не зникають, а накопичуються, що з часом може призвести до серйозних розбіжностей. Тому важливим чинником збереження сімейної гармонії є своєчасне виявлення проблем та їх обговорення в конструктивному форматі[34, с. 168].

Також слід зазначити, що сімейна взаємодія часто проходить через певні кризові періоди, які впливають на якість стосунків. Найбільш характерними є кризи на третьому–сьомому році подружнього життя та на сімнадцятому–двадцять п'ятому році шлюбу. У першому випадку подружжя може зіткнутися зі зниженням романтичної складової, появою відмінностей у поглядах на життя та посиленням негативних емоцій. Друга криза пов'язана з процесами дорослішання дітей та їхнім відокремленням від сім'ї, що може спричиняти у подружжя почуття самотності, страху та емоційної нестабільності.

Окрему увагу слід приділити впливу стилю виховання на характер сімейної взаємодії. У сім'ях з авторитарним стилем виховання дитина зазнає тиску з боку

домінуючого батька або матері, що може проявлятися у нав'язуванні правил, контролі та обмеженні свободи. Такий стиль сімейного життя часто супроводжується високим рівнем конфліктності та формуванням у дітей залежної або агресивної поведінки[40, с. 233].

Натомість надмірна опіка може призвести до інфантилізації дитини, зниження її самостійності та формування залежності від батьків. У сім'ях, де існує емоційна відчуженість, відсутність емоційного контакту та взаємної підтримки, діти можуть формувати модель автономності, що надалі ускладнює встановлення близьких стосунків у дорослому віці.

Важливим показником якості сімейної взаємодії є задоволеність шлюбом, яка відображає ступінь відповідності реальних взаємин очікуванням партнерів. Задоволеність шлюбом формується під впливом комплексу чинників, серед яких економічні умови, рівень доходу, соціально-демографічні характеристики сім'ї, а також особливості комунікації, рівень довіри та взаємної підтримки. На рівень задоволеності також впливають загальні погляди партнерів на сімейне життя, їхні цінності, рівень сексуальної задоволеності та ступінь реалізації особистих потреб[51, с. 124].

Під впливом зовнішніх чинників сімейна взаємодія може зазнавати трансформацій. Наприклад, економічна нестабільність, зростання рівня безробіття, перевантаження роботою або часті зміни життєвих умов можуть викликати стрес, який переноситься у сімейне середовище. У таких умовах подружжя може зосереджуватися на вирішенні побутових проблем, що зменшує час і енергію для емоційної взаємодії. Тому для збереження психологічного здоров'я сім'ї важливими є розвиток навичок емоційної підтримки, планування сімейного часу та створення умов для відпочинку та відновлення.

РОЗДІЛ 2. ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ В МОЛОДІЙ СІМ'Ї НА БАЗІ ЯГОТИНСЬКОЇ СЛУЖБИ У СПРАВАХ ДІТЕЙ ТА СІМЕЙ

2.1. Організаційно-методичні засади дослідження на базі Яготинської служби у справах дітей та сімей

Дослідження соціально-психологічних особливостей взаємовідносин у молодій сім'ї здійснювалося на базі Яготинської служби у справах дітей та сімей Яготинської міської ради. Дана установа реалізує державну політику у сфері соціального захисту сімей, дітей та молоді, зокрема надає соціально-психологічну підтримку сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У процесі роботи фахівці служби здійснюють консультування, діагностику сімейних відносин, а також розробляють заходи щодо покращення психологічного клімату в родині. Це обумовлює необхідність глибокого аналізу уявлень про сім'ю, які визначають характер взаємодії між її членами.

Сім'я як багатовимірний соціокультурний феномен постає об'єктом системного міждисциплінарного дослідження, що здійснюється в межах різних методологічних парадигм, зокрема функціональної, емпіричної та сциентистської. Методологічний плюралізм у підходах до інтерпретації природи, структури та закономірностей функціонування сімейної взаємодії детермінував становлення різних теоретико-прикладних моделей надання психологічної допомоги сім'ї [34].

У межах сучасного наукового дискурсу виокремлюють структурний, комунікативний, психоаналітичний, гуманістично орієнтований та біолого-психологічний підходи, кожен із яких ґрунтується на власних концептуальних засадах і характеризується специфічним категоріально-понятійним апаратом. Це забезпечує можливість комплексного, системного й об'єктивованого аналізу сім'ї як цілісної соціально-психологічної системи та її функціонально-динамічних характеристик.

Зміст зазначених понять значною мірою зумовлюється теоретико-методологічною орієнтацією дослідника, при цьому жодне з них не відображає

вичерпного та цілісного уявлення індивіда про сім'ю. Категорія «імпліцитна теорія» (модель, концепція) використовувалася у науковому дискурсі й раніше, однак її змістові характеристики, структурні особливості та генетичні витоки залишалися недостатньо опрацьованими.

Актуальність дослідження уявлень про сім'ю зумовлюється також тим, що критерії «ефективного» або «оптимального» функціонування сімейної системи можуть суттєво відрізнятися у фахівців-терапевтів і безпосередніх учасників сімейної взаємодії [48], зокрема щодо такої системоутворювальної характеристики, як сімейна згуртованість.

Метою даного дослідження є аналіз структурної організації та генези індивідуальних уявлень про сім'ю, а також виявлення впливу на них статі, вікових особливостей, сімейного досвіду та культурного контексту. Запропонована проблематика розташовується на перетині трьох галузей психологічного знання — психології розвитку, психології сім'ї та соціальної психології пізнання.

Важливим параметром функціонування сімейної системи є сукупність уявлень про сім'ю, що існують у її членів. О.А. Карабанова визначає узгоджений, спільний для всіх членів родини образ сім'ї як феномен «сімейної самосвідомості» [18]. Структурно вона охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів.

По-перше, це уявлення про сімейну долю — як спільну долю роду або сім'ї як цілісного суб'єкта, а також як переживання подібності життєвих шляхів окремих її членів у їхньому суб'єктивному сприйнятті [32].

По-друге, сімейна історія, репрезентована через родовід, сімейні реліквії, фотографії, традиції, систему родових імен.

По-третє, так званий сімейний календар — фіксація значущих дат і повторюваних подій, що часто супроводжується міфологізацією емоційно насичених збігів (наприклад, «фатальні дати», «щасливий вік» тощо).

Сімейна самосвідомість виконує інтегративну функцію: вона забезпечує відчуття єдності родини, підтримує переживання її часової безперервності та сприяє самовизначенню сім'ї в ширшому соціальному контексті.

Т.М. Мішина [30, с. 89] використовує поняття «образ сім'ї» або «образ Ми» для позначення форми сімейної самосвідомості, регулятивна функція якої полягає в узгодженні позицій і поведінки окремих членів родини. За умов гармонійного функціонування формується адекватний «образ Ми», що відображає стиль життя сім'ї та узгодженість рольових очікувань і поведінки. Джерелами його становлення є спільна діяльність і внутрішньосімейна комунікація.

Натомість у ситуації сімейної дисфункції порушується міжособистісна взаємодія, активізуються психологічні захисні механізми, що зумовлює формування викривленого «образу Ми» у вигляді сімейних міфів. За визначенням Т.М. Мішиної, міфи виконують регулятивну функцію в умовах дисфункціональної сімейної системи.

Поняття «сімейний міф» уперше було концептуалізоване А. Еллісом [34, с. 224–226], який трактував його як когнітивний феномен із переважно негативним впливом на подружні взаємини. На відміну від нього, А. Planova [34] диференціював сімейні міфи за їх функціональним призначенням, виокремлюючи гестіанські, що сприяють згуртованості родини, та дисгестіанські, які, навпаки, мають дезінтегративний характер.

У межах системного підходу в сімейній психотерапії також застосовуються поняття, що описують специфіку сімейних уявлень, зокрема «сімейні міфи» як складні форми сімейного знання, що актуалізуються при входженні сторонньої особи в сімейну систему або в періоди суттєвих соціальних змін, а також «карта сім'ї» — сукупність прийнятих у родині правил взаємодії тощо [11; 12].

З одного боку, ці конструкти відображають уявлення, що формуються в процесі сімейної взаємодії, з іншого — репрезентують лише окремий її рівень. У психотерапевтичній практиці «сімейні міфи» нерідко інтерпретуються не лише як форма групового знання, а й як викривлені, дезадаптивні когнітивні утворення[11].

У межах системного підходу [11; 12; 42] сімейну систему прийнято описувати за допомогою низки оціночних параметрів, зокрема таких, як згуртованість (ступінь емоційного зв'язку між членами родини), гнучкість (здатність трансформувати правила взаємодії та межі), ієрархія (розподіл влади й повноважень у процесі

прийняття рішень), межі (характер взаємин як між членами сім'ї, так і між сім'єю та соціальним оточенням) тощо.

У теорії систем поряд з ієрархічною організацією виокремлюють також логічні рівні опису. Їх обґрунтування пов'язане з концепцією логічних типів Б. Рассела. Система вищого логічного рівня ($N+1$) здійснює опис або репрезентацію систем нижчого рівня (N), виконуючи функцію їхньої моделі чи карти.

Відтак можливе постулювання систем, що поєднують об'єкти та підсистеми різних логічних рівнів. У цьому сенсі система може містити не лише «предмети», а й уявлення про них, їхні образи [42]. Застосування категорії логічних рівнів дозволяє змодельовати феномен свідомості в соціальній системі як такий, що включає власний «автопортрет».

Відповідно, сім'я як соціальна система також формує власне цілісне уявлення про себе — своєрідний «образ Ми». Цей інтегральний автопортрет виникає лише в межах системної взаємодії: кожен член родини формує не лише образ себе та партнера як окремих суб'єктів, а й уявлення про характер взаємодій, власне місце та позицію інших у сімейній структурі.

Н. Аккерман [1] увів у науковий обіг поняття «сімейна ідентичність» і «стабільність сім'ї». Сімейну ідентичність він трактував як систему спільно поділюваних або взаємодоповнюваних цінностей, прагнень, очікувань, тривог і способів адаптації, що реалізуються у процесі виконання сімейних ролей (цит. за: [44]). Л.Б. Шнейдер визначає сімейну ідентичність як емоційно-когнітивне «Ми» конкретної родини. Вона пов'язана з індивідуальною самосвідомістю та може характеризуватися різним ступенем інтеграції або диференціації категорій «Я» і «Ми».

Поняття стабільності сім'ї, яке точніше окреслюється як «збереження в умовах змін», передбачає підтримання ідентичності в часовій перспективі, здатність до регуляції конфліктів, а також потенціал до трансформації й розвитку [44].

Згідно з позицією С. Мінухіна — представника структурного напрямку системної сімейної терапії — сім'я є природною малою групою, у межах якої формуються стійкі стереотипи взаємодії, що утворюють її структуру. Саме

структура визначає способи функціонування членів родини, окреслює допустимий діапазон їхньої поведінки та забезпечує впорядкованість взаємодії. Життєздатна структура необхідна для реалізації базових завдань сім'ї — підтримки індивідуальності її членів і водночас формування відчуття належності до цілого.

Як правило, учасники сімейної системи не усвідомлюють структуру як завершену цілісність: вони сприймають себе автономними суб'єктами, однак у взаємодії орієнтуються на прийняту в родині «карту сім'ї». Таким чином, структура сім'ї — це система взаємодій, репрезентована у свідомості її членів, але не переживана ними як цілісний, повністю усвідомлений гештальт; системне бачення родини як єдності, за Мінухіним, доступне передусім терапевтові [39].

Е.Г. Ейдемільер і В. Юстицкіс запропонували поняття «внутрішня картина сім'ї» для позначення сукупності уявлень про типову послідовність повсякденних ситуацій і сценаріїв сімейного життя (пробудження, спільний сніданок, розподіл обов'язків тощо) [14, с. 45].

На їхню думку, саме ця впорядкована система сценаріїв становить основу сімейного саморозуміння, пов'язуючи минулий досвід родини з її очікуваннями та планами на майбутнє. «Внутрішня картина сім'ї» актуалізується у свідомості її членів у ситуаціях вибору поведінки або пошуку способів розв'язання конфліктів.

Є.Є. Сапогова [33] у межах наративного підходу аналізує феномен сімейної (мікрогрупової) самосвідомості, репрезентований у формі «сімейної культурної концепції», яку вона трактує як систему символізованих значень, характеристик, атрибутів, типів взаємин і поведінкових патернів, що конституюють «сімейний наратив».

На її думку, зміст цього наративу має синтетичний характер, оскільки охоплює як латентні («таємні») тексти, ритуалізовані послання, сімейні історії, заповітні вислови й повчальні оповіді, так і прямі нормативні настанови щодо схвалюваної та засуджуваної поведінки. Водночас у ньому акумулюється культурно відібраний у межах поколінь пласт ширшої наративної традиції (казки, легенди, приказки тощо).

Внутрішньо-сімейні тексти поряд із соціально-економічними та психологічними чинниками виконують функцію індивідуалізації родини як цілісності та зміцнюють її «образ Ми». Разом із тим саме прецедентні сімейні тексти формують специфічний семіотичний простір, у межах якого дитина навчається виокремлювати значуще й ціннісне навантажене, засвоюючи певні онтологічні смислові зони як безумовно важливі. Через це формується переживання «екзистенційної домівки» — відчуття укоріненості у світі та специфічного ставлення до буття.

Поняття «імпліцитна теорія сім'ї» вперше було введене Л.Р. Барнхилом[46], який зауважував, що опис «благополучної» та стабільно функціонуючої сім'ї у дослідницьких роботах часто здійснюється не стільки на рівні експлікованої наукової теорії, скільки на рівні імпліцитних уявлень. Л.Я. Гозман та Є.Ю. Альошина [13] також підкреслювали, що недостатня розробленість феноменології сім'ї негативно позначається на тих «імпліцитних концепціях сім'ї», якими керуються психологи-практики у своїй діяльності.

Попри значну кількість розроблених і впроваджених у практику методик діагностики сім'ї та сімейних взаємин [22; 23], інтерпретація отриманих результатів і визначення цілей психологічного втручання значною мірою спираються не лише на теоретичні засади відповідних психотерапевтичних чи психодіагностичних підходів, а й на імпліцитну модель сім'ї самого фахівця.

Різні напрями дослідження та консультування сім'ї ґрунтуються на відмінних теоретичних моделях, які не завжди спілікуються безпосередньо, однак визначають уявлення про норму та девіації у функціонуванні сімейної системи. Кожен підхід формує власний концептуальний апарат і специфічну систему наукових уявлень, що задають спосіб опису та інтерпретації сімейного життя.

Отже, значущість вивчення сімейних уявлень визнається представниками різних теоретичних шкіл. Водночас проблема вироблення узгодженого понятійного інструментарію для їх позначення, а також уточнення змістових характеристик самих уявлень залишається відкритою та потребує подальшого теоретико-емпіричного осмислення.

Окресливши семантичний простір суміжних концептів, ми зупинилися на категорії «імпліцитна теорія сім'ї» як найбільш релевантній для дослідження уявлень про сім'ю в осіб різних вікових груп. Предметом такого дослідження постає імпліцитна теорія сім'ї, яку ми інтерпретуємо в такий спосіб.

Імпліцитна теорія є своєрідним полем значень, через яке індивід сприймає соціальну реальність, інтерпретує події, прагне впливати на них і вибудовує власну поведінку відповідно до конкретних ситуацій. Імпліцитна теорія сім'ї як складова цілісного образу світу структурує сприйняття реальної сімейної взаємодії та виконує регулятивну функцію щодо поведінки в межах сімейної системи.

Спираючись на власну імпліцитну теорію сім'ї, кожен її член формує уявлення про характер своєї родини, її сутність і власну позицію в ній. У цьому сенсі уявлення про сім'ю становлять важливий компонент світогляду особистості та детермінують реальні міжособистісні відносини у сімейній сфері.

Імпліцитна теорія використовується суб'єктом для осмислення, інтерпретації, пояснення й прогнозування власного досвіду [41, с. 438]. Вона являє собою систему неявних, частково або повністю неусвідомлюваних уявлень, припущень і переконань, які, попри латентний характер, здійснюють регулятивний вплив на поведінку людини.

Імпліцитні теорії сім'ї належать до ширшого класу імпліцитних соціальних теорій, а отже, можуть функціонувати не лише на індивідуальному, а й на груповому рівні, відображаючи спільні для певної соціальної спільноти уявлення.

Формулювання гіпотез дослідження

1. Імпліцитна теорія сім'ї існує та може бути репрезентована як упорядкована система категорій.

Емпіричні спостереження свідчать на користь цієї гіпотези. Попри наявність численних і часто суперечливих наукових дефініцій сім'ї та складність її однозначного визначення, на рівні повсякденної свідомості люди інтуїтивно розуміють зміст понять «сім'я», «сімейне життя», «сімейні стосунки» — як у прямому, так і в метафоричному значенні. Це підтверджується аналізом матеріалів

фокус-груп (метафор, схем, малюнків, визначень), інтернет-дискусій на сімейну тематику, а також комунікації з клієнтами у процесі сімейного консультування.

Здатність осіб різної статі, віку, культурної належності та життєвого досвіду адекватно інтерпретувати художні твори, фольклорні тексти, кінообрази та метафори, пов'язані із сімейною проблематикою, дає підстави припустити існування певного інваріантного ядра імпліцитної теорії сім'ї, спільного для більшості людей.

2. Імпліцитна теорія сім'ї має щонайменше трирівневу структуру: ядерний, груповий та індивідуальний рівні.

Ядерний рівень, імовірно, представлений системою базових конструктів, універсальних за своїм змістом і притаманних різним соціальним спільнотам. Питання генези імпліцитних теорій може розглядатися у світлі підходу С. Московічі, який висував дві гіпотези їх походження: перша пов'язує формування імпліцитних теорій із соціальним досвідом взаємодії індивіда з іншими людьми; друга — з особливостями функціонування його когнітивної системи. Уточнення цих механізмів становить перспективу окремого дослідження[4, с. 56].

3. Груповий рівень імпліцитної теорії сім'ї репрезентує сукупність уявлень, поділюваних членами певних соціальних груп (гендерних, вікових, культурних тощо).

Такі уявлення можуть формуватися на основі подібного життєвого досвіду. Наприклад, у процесі первинної соціалізації хлопчики й дівчатка засвоюють культурно зумовлені моделі гендерно-ролевої поведінки у сім'ї та відповідні очікування щодо сімейного життя.

Аналогічно професійна підготовка (зокрема навчання психології сім'ї) може сприяти інтеріоризації певних нормативних моделей і концептуальних схем. Саме ці групові інваріанти становлять інтерес для емпіричного вивчення.

4. Індивідуальний рівень імпліцитної теорії сім'ї формується під впливом досвіду взаємодії в батьківській родині та власного життєвого шляху індивіда.

Йдеться про унікальну конфігурацію уявлень, детерміновану специфікою сімейного середовища дитинства та подальшим особистісним досвідом.

Дослідження цього рівня має особливу практичну значущість, однак потребує розроблення спеціалізованих методичних засобів його реконструкції.

5. Імплицитні теорії сім'ї — як на груповому, так і на індивідуальному рівнях — можуть бути експліковані із застосуванням методів експериментальної психосемантики.

Емпіричні результати дослідження імплицитних теорій сім'ї, здійсненого на основі сформульованих гіпотез, а також запропонованої моделі ІТС і розробленого методичного інструментарію, планується представити в подальших наукових публікаціях.

Отже, здійснений теоретико-методологічний аналіз дозволяє розглядати імплицитні уявлення про сім'ю як важливий чинник формування взаємовідносин у молодій сім'ї. Їх урахування є необхідною умовою ефективної соціально-психологічної роботи з сім'ями, зокрема в діяльності Яготинської служби у справах дітей та сімей. Це зумовлює необхідність емпіричного дослідження особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях, що і становить зміст наступного підпункту.

2.2. Аналіз особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях

Аналіз особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях здійснювався з урахуванням практичної діяльності Яготинської служби у справах дітей та сімей Яготинської міської ради. У межах роботи служби значна увага приділяється вивченню специфіки подружніх взаємин, виявленню проблемних аспектів сімейного функціонування та наданню соціально-психологічної підтримки молодим сім'ям. Отримані емпіричні результати дозволяють узагальнити типові тенденції розвитку взаємовідносин у молодих сім'ях, що перебувають у полі діяльності соціальних служб.

Сьогодні інститут сім'ї перебуває під впливом численних чинників, які істотно трансформують засади її функціонування та напрям розвитку. У таких умовах змінюються суспільні орієнтири як на рівні соціальних груп, так і на рівні

окремої особистості. Попередні цінності поступово втрачають свою визначеність, тоді як нові ще не набули чітких форм. За цих обставин саме сім'я може виконувати роль стабілізуючого орієнтира, адже вона забезпечує збереження й передачу традиційних цінностей та виступає найближчим середовищем соціалізації особистості. Саме в родинному колі людина проводить значну частину свого життя, формуючи базові уявлення про світ і взаємини[33, с. 235].

Сучасні реалії країни — економічні труднощі, посилення соціально-політичної напруги, міжнародні конфлікти — поглиблюють процеси змін, що відбуваються в сімейній сфері. Це проявляється у трансформації функцій сім'ї, зменшенні її чисельності, демографічному спаді, а також у зміні моделей лідерства й внутрішньої організації родинного життя. Масштабність і глибина цих процесів зумовлюють необхідність нового наукового осмислення внутрішньо-сімейних взаємин.

Дослідження міжособистісної взаємодії в сім'ї в сучасних умовах, що впливає на формування уявлень молодого покоління про родину, є одним із пріоритетних завдань психології та соціології. Результати таких досліджень можуть стати підґрунтям для розроблення практичних рекомендацій для фахівців, які працюють у сімейних консультаційних центрах та службах підтримки молодих родин. Зокрема, це стосується корекції ціннісних орієнтацій, установок і моделей взаємин, сприяння переходу сім'ї до більш гармонійного типу функціонування, а також прогнозування можливих соціальних наслідків цих змін.

У межах реалізації проекту було обстежено 106 сімейних пар, які мешкають у Києві та Київській області. Усі учасники дослідження заповнили комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення різних аспектів подружніх взаємин[14, с. 135]. Частина досліджуваних сімей перебувала у полі соціального супроводу та консультативної роботи Яготинської служби у справах дітей та сімей, що дозволило врахувати практичний досвід роботи з молодими сім'ями у реальних умовах.

Для визначення структури та ієрархії сімейних цінностей застосовувалася методика «Рольові очікування та домагання у шлюбі» О. Н. Волкової. Рівень

задоволеності шлюбом оцінювався за допомогою тесту Є. Ю. Альошиної, Л. Я. Гозман та Є. М. Дубовської. З метою прогнозування успішності подружніх стосунків використовувалася шкала передбачення успішності шлюбу Е. Берджесса. Для діагностики особливостей сімейної взаємодії було застосовано методику «Незакінчені речення» (авторський варіант D. Saks–Sidney у модифікації Т. А. Заєко). Крім того, для виявлення уявлень подружжя одне про одного та визначення рівня узгодженості між партнерами використовувалася методика «Мій лист про чоловіка» С. А. Білорусова.

Із загальної кількості досліджених пар 89 перебували в офіційно зареєстрованому шлюбі, тоді як 17 проживали разом у форматі цивільного шлюбу. Тривалість спільного життя коливалася від трьох місяців до десяти років. Зокрема, менше одного року разом проживали 19% пар, до трьох років — 41,4%, до п'яти років — 79,5%.[15].

У віковій структурі вибірки 81% жінок і 68,7% чоловіків були молодшими за 30 років. Середній вік жінок становив 27,6 року, чоловіків — 28,9 року. Більшість пар (85,9%) вступили у шлюб або розпочали спільне проживання у віковому проміжку від 21 до 30 років[20].

Понад половина досліджених сімей (51,9%, тобто 55 пар) не мали дітей. Серед пар із дітьми одна дитина була у 30,2% випадків (32 пари), двоє дітей — у 15,1% (16 пар), троє і більше дітей — у 2,8% (3 пари). Середній показник народжуваності у вибірці становив 0,69 дитини на одну пару[17].

У процесі дослідження окремо аналізувалися уявлення чоловіків і жінок про сімейне життя в умовах їхніх шлюбно-партнерських взаємин.

Показники прагнення до народження дітей у чоловіків і жінок суттєво не різняться (див. табл. 1). Виявлені незначні розбіжності, зокрема дещо вищий рівень вираженості цього бажання у жінок, статистично не перевищують межі вибіркової похибки та не можуть розглядатися як значущі.

Таблиця 1

Варіанти відповідей	Чоловіки	Жінки
Дуже хотілося б завести дітей найближчим часом		
Хотілося б завести дітей, але обставини не дозволяють		
Хотілося б завести дітей у віддаленому майбутньому		
Немає бажання заводити дітей		

Водночас уявлення чоловіків і жінок щодо характеру взаємин у власних сім'ях демонструють суттєві відмінності (див. табл. 2). Аналіз результатів свідчить, що розбіжності зосереджені передусім навколо двох позицій — ідеї рівноправності партнерів та домінуючої ролі чоловіка в сім'ї.

З одного боку, такі відмінності можуть відображати усталені в суспільстві моделі розподілу сімейних ролей. З іншого — вони створюють підґрунтя для потенційних суперечностей у подружніх стосунках, оскільки неузгоджені очікування щодо структури влади й відповідальності в сім'ї здатні провокувати конфлікти в майбутньому.

Таблиця 2

Уявлення про тип взаємовідносин
у своїх сім'ях у чоловіків та жінок у досліджених парах (у %)

Варіанти відповідей	Чоловіки	Жінки
Вважають, що взаємини мають бути побудовані на рівноправності	67,9	76,0
Вважають, що головною в сім'ї має бути жінка	0,9	0,6
Вважають, що головним у сім'ї має бути чоловік	31,1	22,6

Погляди чоловіків і жінок із досліджених сімей на твердження, пов'язані зі шлюбом, родинним життям і взаєминами між подружжям, також характеризуються певними відмінностями. Найбільш виражені розбіжності стосуються питань задоволення сексуальних потреб та визначення ролі сексуальних взаємин у структурі сімейного життя.

Зокрема, різниця простежується у ставленні до твердження про залежність емоційного стану та загального самопочуття людини від рівня задоволення її сексуальних потреб. Саме це положення виявило різний ступінь підтримки серед чоловіків і жінок, що свідчить про відмінності у сприйнятті значущості інтимної сфери в контексті подружніх стосунків.

Показники чоловіків і жінок за цим параметром істотно різняться (див. табл. 3). Зокрема, жінки виявляють нижчий рівень значущості, який вони надають задоволенню сексуальних потреб у структурі подружніх взаємин.

Таблиця 3

Ступінь згоди у чоловіків та жінок у досліджених парах
із твердженням «Настрій та самопочуття людини залежить
від задоволення його сексуальних потреб» (%)

Варіанти відповідей	Чоловіки	Жінки
Повністю згоден(а)	23,6	9,4
Загалом, це правильно	56,6	42,5
Це не зовсім так	17,9	40,6
Це неправильно	1,9	7,5

Оцінки чоловіків і жінок щодо твердження про те, що щастя у шлюбі зумовлене сексуальною гармонією подружжя, також демонструють відмінності (див. табл. 4). Водночас, на відміну від попереднього твердження, жінки визнають значущість сексуальної гармонії як одного з чинників подружнього благополуччя, хоча ступінь цієї значущості може відрізнятися від оцінок чоловіків.

Таблиця 4

Ступінь згоди у чоловіків та жінок у досліджених парах
із твердженням «Щастя у шлюбі залежить від сексуальної гармонії
подружжя» (у %)

Варіанти відповідей	Чоловіки	Жінки
Повністю згоден(а)	23,6	17,0
Загалом, це правильно	55,6	57,5
Це не зовсім так	17,9	24,5
Це неправильно	1,9	0,9

Отже, узагальнюючи отримані результати, можна констатувати, що молоді сім'ї в сучасних умовах не демонструють вираженої схильності до радикальних трансформацій у своїх уявленнях про шлюб і родинне життя. Ідеї, пов'язані з домінуванням однієї статі над іншою, свідомою відмовою від народження дітей, абсолютною автономією партнерів без взаємних зобов'язань, а також пріоритетністю вільних сексуальних відносин, наразі не посідають провідного місця в системі цінностей більшості досліджених молодих сімей.

На підставі результатів багатовимірного шкалювання та подальшого дискримінантного аналізу відповідей, отриманих за використаними методиками, було виокремлено три узагальнені типи молодих сімей відповідно до їхнього цілісного образу сім'ї: традиційний, сучасний та змішаний. У подальшому буде здійснено детальний аналіз запропонованої типології з визначенням специфічних характеристик кожного типу.

Розробляючи цю типологію, ми спиралися на підходи до вивчення образу соціальних об'єктів, запропоновані Ф. Хайдером, чийі ідеї суттєво вплинули на розвиток американської соціології та соціальної психології[19].

Частина досліджених молодих подружніх пар належить до традиційного типу сім'ї. Представники цього типу переконані, що провідна роль у родині має належати чоловікові, який виступає основним матеріальним забезпечувачем. Вони надають великого значення коханню, а взаємини між подружжям розглядають як такі, що обов'язково мають ґрунтуватися на взаємній повазі та довірі. Жінка в цій моделі постає як турботлива господиня й хранителька домашнього вогнища.

Народження дітей вважається невід'ємною умовою повноцінної сім'ї; поширеною є позиція, що без дітей родина не може вважатися завершеною. Оптимальний вік для укладення шлюбу, на їхню думку, — 23–30 років, оскільки створення сім'ї пов'язується з високим рівнем відповідальності. Передусім, як вони вважають, слід здобути освіту та професійно реалізуватися, а вже потім брати на себе обов'язки щодо утримання й забезпечення родини. У їхньому уявленні ідеальна сім'я — це щасливі батьки та щонайменше двоє дітей, а офіційна державна реєстрація шлюбу є обов'язковою[18].

Іншу групу становлять пари, які орієнтуються на принцип повної рівноправності. Йдеться про рівність у фінансовій сфері, соціальному статусі, освітньому рівні та прийнятті рішень. Для них характерними є спільна відповідальність за ведення господарства, розподіл домашніх обов'язків, активна участь обох партнерів у вихованні дітей.

Основою таких взаємин виступають взаємна повага, довіра та емоційна близькість. За відсутності цих складників партнери вважають доцільним припинення стосунків, аби уникнути формального співіснування. Зазвичай у таких сім'ях передбачається професійна зайнятість обох партнерів, тоді як наявність дітей не розглядається як обов'язкова умова. Цей варіант можна визначити як сучасний тип сім'ї.

Серед представників сучасного типу виокремлюється нечисленний підтип, для якого характерне уявлення про мінімальну взаємозалежність подружжя. У таких парах підкреслюється автономність партнерів — як матеріальна, так і психологічна. Перевага надається незареєстрованому співжиттю, відсутності дітей і формалізованих зобов'язань. Взаємини нерідко набувають прагматичного характеру

та сприймаються як взаємовигідна співпраця. У межах цієї моделі допускається навіть толерантне ставлення до подружньої невірності. Примітно, що подібні установки частіше декларують жінки.

Окрему групу становлять сім'ї змішаного типу, які неможливо однозначно віднести ні до традиційної, ні до сучасної моделі. У них поєднуються риси обох підходів, а позиції подружжя щодо ключових питань можуть суттєво відрізнятись. Часто це пов'язано з завищеними очікуваннями одного з партнерів, які не завжди реалізуються, проте не руйнують спільного проживання. Подібна неузгодженість може бути наслідком ідеалізації шлюбу, юнацького максималізму або прагнення дистанціюватися від моделі батьківської сім'ї та побудувати власні взаємини за принципом «інакше, ніж у батьків».

Застосування у дослідженні опитувальника «Рольові домагання у шлюбі» дало змогу визначити два ключові аспекти уявлень молодих сімей різних типів.

По-перше, було проаналізовано узагальнені уявлення про значущість основних сфер сімейного життя: сексуальних взаємин, особистісної близькості подружжя, батьківських обов'язків, професійної самореалізації кожного з партнерів, ведення домашнього господарства, моральної й емоційної підтримки, а також зовнішньої привабливості. Сукупність цих показників утворює шкалу сімейних цінностей (ШСЦ), що відображає пріоритетні функції сім'ї.

По-друге, було виявлено уявлення щодо бажаного розподілу ролей між чоловіком і дружиною у процесі реалізації сімейних функцій. Ці показники інтегровані у шкалу рольових очікувань і домагань (ШРОП).

Аналіз кількісних результатів показав певні відмінності залежно від типу сім'ї та статі респондентів.

У жінок найнижчі середні значення зафіксовано за інтимно-сексуальною шкалою в сім'ях традиційного (4,04) та змішаного (4,31) типів. Водночас у представниць сучасного типу найвищі показники спостерігаються за шкалою соціальної активності (7,41), емоційно-психотерапевтичною шкалою (7,26) та шкалою особистісної ідентифікації з чоловіком (7,0) [19].

У чоловіків найнижчі значення виявлено за батьківсько-виховною шкалою в сім'ях сучасного (4,31) типу, а також за показниками батьківсько-виховної ролі (4,31) і зовнішньої привабливості (4,9) у сім'ях змішаного типу. Найвищі оцінки у чоловіків стосуються соціальної активності — як у сучасних (7,11), так і в традиційних (6,7) сім'ях, а також емоційно-психотерапевтичної сфери у сучасному (6,73) та традиційному (6,65) типах[1, с. 5].

Узагальнюючи отримані дані, можна охарактеризувати типи сімей таким чином.

А. Традиційний тип

Для жінок пріоритетними є моральна й емоційна підтримка в родині, сприйняття шлюбу як простору психологічної стабільності та прагнення максимально адаптуватися до позиції чоловіка.

Для чоловіків більш значущими є позасімейні інтереси, які виступають провідними цінностями у подружній взаємодії.

Б. Сучасний тип. Для жінок важливими є професійна та соціальна активність поза межами родини, а також взаємна моральна й емоційна підтримка в шлюбі. Для чоловіків характерна подібна система пріоритетів: поєднання позасімейної самореалізації з цінністю емоційної близькості та підтримки.

В. Змішаний тип. Для жінок значущими є як позасімейна активність, так і схильність до адаптації до партнера.

Для чоловіків більшої ваги набуває особистісна ідентифікація з дружиною. Водночас слід підкреслити, що в молодих сім'ях змішаного типу рольові очікування та домагання загалом виражені менш чітко як у чоловіків, так і у жінок, що може свідчити про невизначеність рольових позицій та нестабільність ціннісних орієнтацій[6].

Порівняльний аналіз рольових домагань чоловіків і жінок дозволив оцінити ступінь узгодженості сімейних цінностей подружжя в молодих сім'ях різних типів. Узгодженість визначалася як різниця між показниками шкали сімейних цінностей чоловіка та дружини: чим менше значення різниці, тим вищий рівень гармонії уявлень подружжя щодо пріоритетних сфер сімейного життя.

Результати показали, що у традиційних сім'ях найвищий рівень узгодженості спостерігається за показниками особистісної ідентифікації з чоловіком (0,07%) та соціальної активності (0,08%). У сучасних сім'ях найбільш узгодженими є оцінки щодо господарсько-побутової сфери (0,09%). Для змішаного типу сімей максимальна узгодженість також виявляється у господарсько-побутовій діяльності (0,11%)[19].

Таким чином, незалежно від типу сім'ї, найбільш скоординованими між подружжям виявляються сфери, пов'язані з конкретними функціональними аспектами сімейного життя, що підкреслює важливість практичних і повсякденних компонентів взаємодії для гармонії у стосунках.

Розузгодженість подружніх уявлень у молодих сім'ях різного типу проявляється неоднаково. У традиційних сім'ях вона найбільш виражена в інтимно-сексуальній (1,16) та батьківсько-виховній (1,13) сферах. У сучасних сім'ях різниця між оцінками чоловіка та жінки практично не спостерігається, найбільший показник зафіксовано за шкалою зовнішньої привабливості (0,97). У сім'ях змішаного типу найбільша розузгодженість виявляється у батьківсько-виховній (1,4), емоційно-психотерапевтичній (1,14) та інтимно-сексуальній (1,15) сферах[18].

Ступінь рольової адекватності різних типів молодих сімей у п'яти ключових сферах міжособистісної взаємодії (за показниками 37 шкали сімейних цінностей) визначався через обчислення різниці між очікуваннями й домаганнями подружжя. Зокрема, рольова адекватність чоловіка оцінювалася як різниця між рольовими домаганнями дружини та рольовими очікуваннями чоловіка. Аналогічно, рольова адекватність дружини визначалася різницею між рольовими домаганнями чоловіка та рольовими очікуваннями дружини.

Менші значення різниці свідчать про вищу рольову адекватність партнера, тобто про відповідність власної орієнтації на виконання конкретної функції у сім'ї очікуванням іншого подружжя та про активну участь у шлюбних взаєминах відповідно до загальної ролі партнера.

Найбільші розбіжності у рольовій адекватності подружжя між очікуваннями чоловіка та домаганнями дружини спостерігаються в різних сферах залежно від типу сім'ї:

- Традиційний тип – у батьківсько-виховній сфері (2,37);
- Сучасний тип – у сфері соціальної активності (1,91);
- Змішаний тип – у батьківсько-виховній (2,16) та соціальній активності (2,57).
- Водночас практично відсутні розбіжності між очікуваннями чоловіка та домаганнями дружини у наступних сферах:
 - Традиційний тип – емоційно-психотерапевтична сфера та оцінка зовнішньої привабливості;
 - Сучасний тип – оцінка зовнішньої привабливості;
 - Змішаний тип – емоційно-психотерапевтична сфера.

Щодо розбіжностей між очікуваннями дружини та домаганнями чоловіка, найбільші значення виявлено у:

- Традиційний тип – соціальна активність (1,8) та оцінка зовнішньої привабливості (1,91);
- Сучасний тип – оцінка зовнішньої привабливості (2,28);
- Змішаний тип – оцінка зовнішньої привабливості (2,15).

При цьому практично відсутні розбіжності між очікуваннями дружини та домаганнями чоловіка у таких сферах:

- Традиційний тип – господарсько-побутова та батьківсько-виховна сфери;
- Сучасний тип – батьківсько-виховна сфера;
- Змішаний тип – розбіжності спостерігаються у всіх сферах[17].

Для оцінки рівня задоволеності шлюбом кожного з подружжя було використано тест на задоволеність шлюбом. Подружжя відповідало на однакові питання щодо свого шлюбу, після чого результати були оцінені відповідно до рекомендацій авторів методики.

Аналіз зведених даних показав, що загальний рівень задоволеності шлюбом у чоловіків і жінок в межах кожної сім'ї приблизно однаковий. Водночас, загальна задоволеність шлюбом у сім'ях традиційного типу є вищою, ніж у сучасних, а у сучасних сім'ях вона, у свою чергу, перевищує показники змішаного типу.

У молодих сім'ях різних типів спостерігаються певні розбіжності у сприйнятті шлюбного життя окремими подружжями, що проявляється у різному рівні задоволеності окремими аспектами сімейних відносин[7].

1. Традиційний тип сімей

Розбіжності у сприйнятті проявляються у таких сферах:

- оцінка більшості друзів – менш задоволені чоловіки;
- виконання домашніх обов'язків – менш задоволені жінки;
- дії один одному «на нерви» – менш задоволені жінки;
- прояви ласки до чоловіка – менш задоволені чоловіки.

2. Сучасний тип сімей

Основні розбіжності спостерігаються у наступних аспектах:

- зміни почуття любові протягом сімейного життя – менш задоволені чоловіки;
- оцінка більшості друзів – менш задоволені чоловіки;
- наявність конфліктних ситуацій – менш задоволені чоловіки;
- думки про можливе розлучення – частіше висловлюють жінки.

3. Змішаний тип сімей

У сім'ях змішаного типу розбіжності спостерігаються у ширшому спектрі сфер:

- дружні стосунки в сім'ї – більш сумніваються чоловіки;
- оцінка більшості друзів – менш задоволені чоловіки;
- дії один одному «на нерви» – менш задоволені чоловіки;
- бажання повертатися додому – більш характерне для чоловіків;
- думки про розлучення – частіше виникають у жінок;
- прояви ласки до чоловіка – менш задоволені чоловіки;
- бажання поїхати кудись на деякий час – частіше виникає у жінок.

Таким чином, можна зробити висновок, що в традиційних сім'ях основні розбіжності пов'язані з побутовими обов'язками та проявами емоційної близькості, у сучасних – з конфліктами та зміною почуттів, а у змішаних – із широким спектром повсякденних та емоційних аспектів сімейного життя.

Шкала передбачення успішності шлюбу застосовувалася для оцінки стану існуючих шлюбів та прогнозування ймовірності їхнього успіху. Опитувальник складається з п'яти розділів, причому кожна відповідь оцінюється певною кількістю балів.

Оскільки даний тест у першу чергу призначений для індивідуального прогнозу, у дослідженні були зроблені лише узагальнені висновки щодо ступеня сприятливості прогнозу для кожного типу молодих сімей. Прогноз визначався на основі середніх сумарних балів респондентів відповідного типу сімей.

Сумарні середні показники по всьому масиву респондентів склали: для жінок – 525,0 бала, для чоловіків – 523,3 бала. Згідно з методикою, емпірично встановлені порогові значення для опитувальника, що включає 69 запитань, такі: мінімальне прогнозне значення успішності шлюбу становить 483 бали, а стійке прогнозне значення успішності – 517 балів[11].

Таким чином, середні показники досліджених молодих сімей перевищують порогові значення стійкого прогнозу, що свідчить про загалом сприятливу ймовірність успішності їхніх шлюбів.

Таким чином, прогноз успішності шлюбу в молодих сім'ях різних типів варіює: для традиційного типу він оцінюється як досить високий, для сучасного типу – як високий, близький до середнього значення, тоді як у сім'ях змішаного типу прогноз є менш сприятливим.

Аналіз результатів також дозволяє стверджувати, що стабільність сімей традиційного та сучасного типів значною мірою забезпечується активною участю жінок, тоді як у сім'ях змішаного типу ключову роль у підтриманні стабільності відіграють чоловіки.

Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності Яготинської служби у справах дітей та сімей Яготинської міської ради з метою підвищення ефективності роботи з молодими сім'ями.

2.3. Розробка та обґрунтування моделі оптимізації взаємодії в молодій сім'ї в діяльності Яготинської служби

Розробка та обґрунтування моделі оптимізації взаємодії в молодій сім'ї здійснюється з урахуванням практичної діяльності Яготинської служби у справах дітей та сімей Яготинської міської ради. У процесі роботи служби особлива увага приділяється гармонізації внутрішньосімейних відносин, профілактиці конфліктів та підвищенню рівня психологічної культури подружжя. Це зумовлює необхідність розробки ефективних моделей оптимізації сімейної взаємодії, які можуть бути використані у практиці соціально-психологічної роботи з молодими сім'ями.

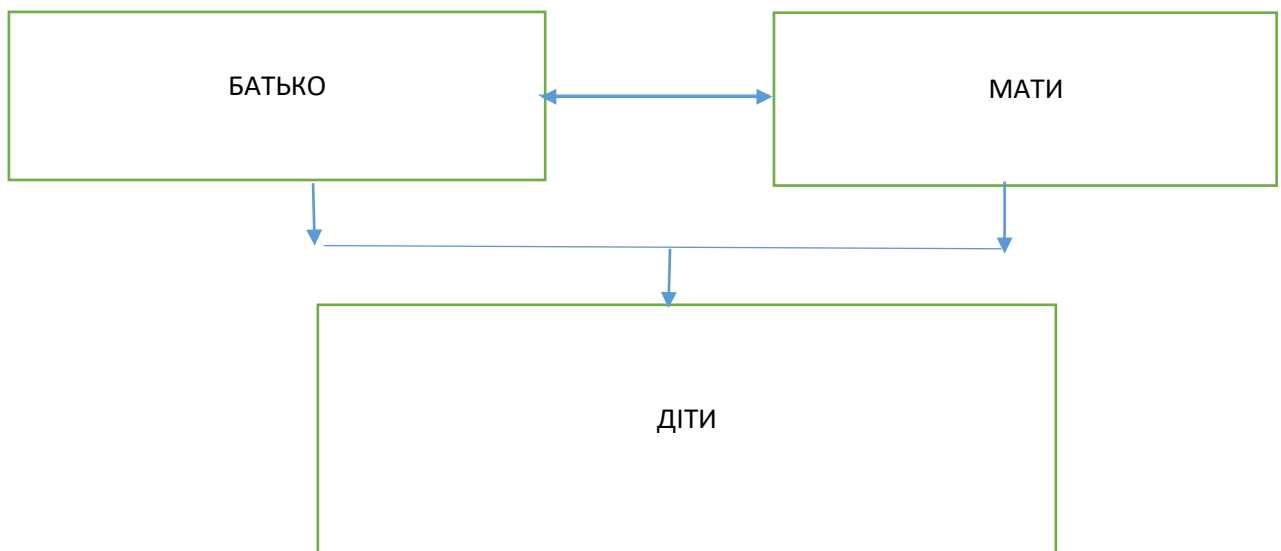
У процесі аналізу транскриптів інтерв'ю, окрім тимчасових особливостей виникнення проблемних зв'язків, були виявлені механізми усунення суперечностей у сімейній взаємодії, або так звані механізми «депроблематизації». Варто зазначити, що сам «проблемний» характер взаємодії з часом або забувається як проблемний, або починає сприйматися як нормативний, що відбувається через апеляцію до «складеної ситуації» та «неможливості досягнення ідеалу».

Особливу увагу привертає те, що неблагополучні сімейні пари часто створюють своєрідний дефіцит ресурсів, необхідних для гармонізації сімейної взаємодії, що пов'язано з порушенням традиційної сімейної ієрархії.

Сімейна ієрархія визначається як система організації взаємодії в родині, що регулює розподіл влади, впливу та авторитету. У здоровій нуклеарній родині вона будується на принципі статусного закріплення: найвищий статус належить батькам, а наступний щабель займають діти. Проте результати дослідження показали, що у

неблагополучних родин відбувається порушення цієї ієрархії: на дітей покладається надмірна кількість обов'язків, не відповідних їхньому віку.

З огляду на це пропонується трансформація сімейної ієрархії в таких родин таким чином, щоб батьки виступали як партнери, зберігаючи верхній рівень статусу, а діти залишалися на нижчому щаблі, що забезпечує адекватний розподіл відповідальності та ресурсів для розвитку гармонійної взаємодії[23].

Перебуваючи у системі соціальних відносин, кожен індивід займає певну позицію в межах сім'ї, яка відображається через відповідне найменування (мама, тато, дідусь, бабуся, брат, сестра тощо). Присвоєна або прийнята позиція визначає конкретне місце члена сім'ї у структурі родинних взаємодій, закріплюючи специфіку його відносин із іншими членами сім'ї та дітьми.

У різних родин центральною фігурою, що визначає організацію сімейної взаємодії, може бути мати, бабуся або батько. У неблагополучних сім'ях для оптимізації внутрішньосімейних відносин доцільно чітко закріпити центральну фігуру та впорядкувати сімейну ієрархію. Пропонована структура сімейної ієрархії для таких родин представлена на малюнку 2.2.

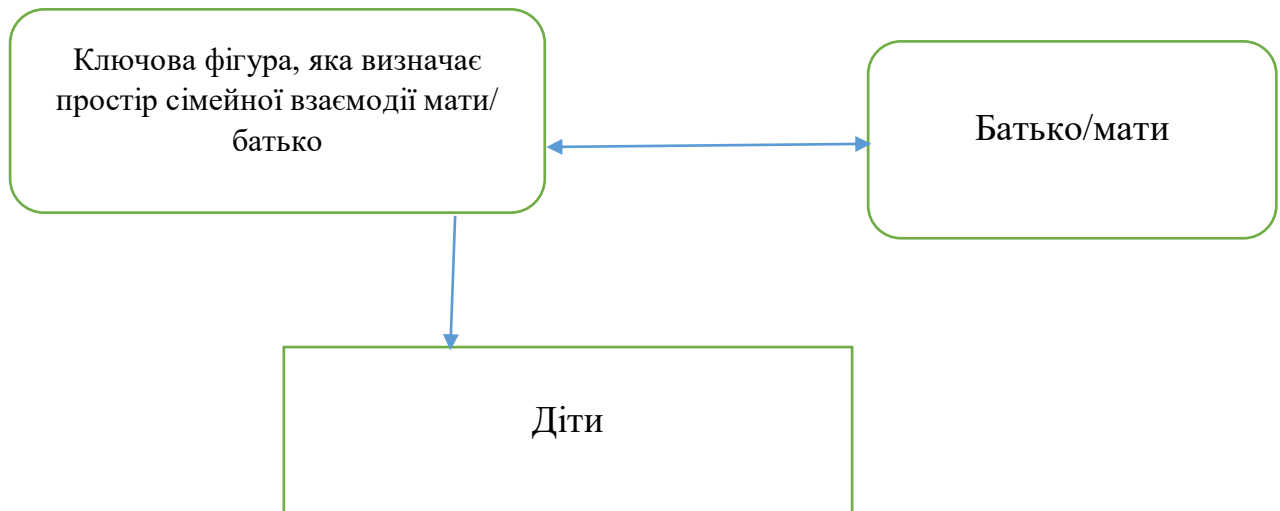

Рисунок 3.1. Простір сімейної взаємодії

У благополучних сім'ях, на основі аналізу результатів інтерв'ювання, було виявлено певні порушення в подружній взаємодії, що стосуються комунікації, розподілу сімейних обов'язків та життєвих цінностей. З метою усунення цих дисбалансів пропонується оптимізувати подружню взаємодію шляхом впровадження Моделі оптимізації сімейної взаємодії «Ми – сім'я», що спрямована на гармонізацію стосунків у родині та покращення якості спільного життя її членів[14].

Мета: розвиток загальної компетентності в міжособистісному спілкуванні, формування суб'єкт-суб'єктної позиції партнерів, а також сприяння розвитку самопізнання і саморегуляції, що, у свою чергу, забезпечує оптимізацію подружніх стосунків.

Завдання:

1. Підвищення рівня самопізнання та усвідомлення власної ролі в родині;
2. Аналіз та усвідомлення партнерами існуючих проблем у подружній взаємодії;
3. Профілактика конфліктів і формування конструктивних моделей взаємодії;
4. Закріплення чіткої сімейної ієрархії та гармонізація взаємодії між членами родини.

Методи та прийоми: діалогічна взаємодія, групові дискусії, рольові ігри, психогімнастичні вправи, а також техніки надання й сприйняття зворотного зв'язку.

У дослідженні брали участь подружні пари та сімейні тріади (мати, батько та дитина). Обсяг вибірки складав 10 благополучних подружніх пар, 10 неблагополучних пар (експериментальна група) та 10 благополучних пар (контрольна група). Усі пари мали стаж сімейного життя не менше п'яти років і перебували на етапі життєвого циклу, пов'язаному з народженням та вихованням дітей[6].

На констатуючому етапі експерименту було виявлено, що благополучні сім'ї характеризуються гармонійною взаємодією, психологічною близькістю між партнерами та чіткою сімейною ієрархією. Взаємодія в таких парах є комплементарною, тобто члени пари взаємодоповнюють один одного. На практиці це сприяє згуртованості подружжя та зменшує ймовірність конфліктів у сфері сімейної взаємодії[34].

У неблагополучних родинах спостерігалася дисгармонійна взаємодія, що була пов'язана з порушенням ієрархії сім'ї. Для усунення цих порушень та оптимізації гармонійної взаємодії був проведений формувальний етап експерименту.

Під час формувального етапу експерименту реалізовувалися заходи, спрямовані на підвищення стабільності сімейних стосунків, впорядкування сімейної ієрархії та розвиток психологічної близькості як між партнерами, так і між батьками та дітьми. Результати підтвердили ефективність запропонованих заходів щодо оптимізації сімейної взаємодії.

Дослідження показало, що чоловіки проявляють більш високий рівень психологічної близькості до дружини, тоді як жінки демонструють аналогічну близькість до партнера. Загалом рівень психологічної близькості подружжя значною мірою залежить від чоловіків, що свідчить про їх визначальну роль у формуванні гармонійних подружніх стосунків.

Сім'я є первинним соціальним осередком, у межах якого формуються базові особистісні якості та міжособистісні взаємини. Саме в родинному середовищі закладаються основи ставлення до праці, відповідальності, дисциплінованості, організованості, а також усвідомлення її суспільної значущості. Сім'я відіграє

важливу роль у розвитку трудових навичок і формуванні громадянської позиції особистості щодо праці[30].

Окрім внутрішньо-сімейної взаємодії, важливим напрямом діяльності Яготинської служби у справах дітей та сімей є налагодження співпраці сім'ї з іншими соціальними інститутами, зокрема із закладами освіти.

Взаємини між учасниками освітнього процесу — здобувачами освіти, їхніми батьками або законними представниками, педагогічними працівниками та їхніми об'єднаннями, а також закладами освіти — в Україні визначаються чинною нормативно-правовою базою.

На думку М. М. Недвецької, педагогічна взаємодія школи і родини — це цілеспрямовано організована співпраця педагогічного колективу закладу освіти та батьків учнів, що ґрунтується на спільних виховних інтересах і сприяє позитивним якісним змінам усіх її учасників[43]. Головним завданням такої взаємодії є формування сприятливого середовища для особистісного становлення й розвитку дитини, виховання гармонійної, всебічно розвиненої особистості, що має особливе значення на етапі початкової освіти.

Водночас упродовж останніх років простежується тенденція до певного віддалення між батьками та педагогами. Це зумовлено надмірною формалізацією взаємодії учасників освітнього процесу, зниженням ефективності цілеспрямованої роботи з родинами, а також браком дієвих державних програм і методичних напрацювань у цій сфері.

Класні керівники дедалі частіше обмежують співпрацю з родинами своїх учнів переважно інформаційними та організаційними аспектами, що негативно впливає на якість партнерської взаємодії.

Сім'я як провідний соціальний інститут у сучасних умовах переживає складний період трансформацій. Надмірна зайнятість батьків, раннє повернення матерів до професійної діяльності після народження дитини, зростання кількості неповних родин, соціальна нестабільність і недостатній рівень захищеності населення створюють додаткові труднощі для повноцінного виховання дітей. До

цього додаються високі показники дитячої захворюваності, зниження рухової активності членів сім'ї та скорочення часу, відведеного на спільне дозвілля.

У сукупності такі обставини негативно впливають на фізичний і психоемоційний стан як дорослих, так і дітей: зростає рівень втоми, дратівливості, знижується стресостійкість. У результаті в багатьох родинах порушується емоційний контакт між батьками й дітьми, що ускладнює процес виховання та розвитку[18].

Варто також зазначити, що сучасні діти істотно відрізняються за особливостями фізичного та інтелектуального розвитку від своїх однолітків початку 2000-х років. Водночас вимоги, які висувають до них батьки, заклади освіти та суспільство загалом, здебільшого залишилися незмінними.

Зазначені чинники негативно позначаються на результатах навчання школярів і зумовлюють потребу переосмислення системи взаємодії школи та сім'ї. Актуальним є пошук нових підходів до підвищення її ефективності, зокрема розроблення програм професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогів, здатних якісно організовувати партнерську співпрацю з батьками й управляти цим процесом. Не менш важливим є створення сучасних моделей оптимізації взаємодії всіх учасників освітніх відносин.

У 2013 році Т. К. Кім у своєму навчальному посібнику ґрунтовно охарактеризувала стан взаємодії родини й державних інституцій у сфері виховання дітей. Дослідниця підкреслювала, що в різні історичні періоди сім'я потребувала підтримки з боку держави, зокрема освітніх та виховних установ, однак у сучасних умовах така допомога стала особливо необхідною. При цьому вона не може зводитися лише до інформування батьків щодо методів виховання[20].

Йдеться про формування спільної зацікавленості педагогів і батьків у створенні гуманістичного освітнього середовища навколо кожної дитини, а також про оптимізацію їхньої взаємодії за активної участі закладів освіти та педагогічних працівників.

Сьогодні у педагогічній теорії та практиці виокремлюють традиційні та інноваційні (нетрадиційні) форми співпраці школи й родини. У працях вітчизняних

науковців традиційними формами вважаються батьківські збори, діяльність батьків у складі опікунських і керівних рад, участь у класних або шкільних комітетах, лекції, семінари-практикуми, консультації, індивідуальні бесіди, батьківські всеобучі, дні відкритих дверей, відкриті уроки, конференції, педагогічні читання, університети педагогічних знань, спільні екскурсії, походи, свята та інші шкільні заходи.

Поряд із цим активно розвиваються інноваційні форми взаємодії, що передбачають партнерську співпрацю та взаємну активність педагогів і батьків. Їх метою є вироблення узгоджених дій щодо підготовки дітей до навчання, підвищення педагогічної культури батьків, покращення психологічного клімату в родині. До таких форм відносять сімейні та батьківські клуби (зокрема клуби сімейного читання), батьківські ринги й тренінги, тематичні зустрічі, сімейні вітальні, майстер-класи, інтерактивні та ділові ігри, круглі столи, мозкові штурми, фокус-групи, використання кейс-методу, проєкту діяльність, педагогічні майстерні, профорієнтаційні заходи тощо[15].

Останніми роками спостерігається стрімке зростання ролі Інтернету в повсякденному житті сім'ї та школи. Це зумовило необхідність пошуку таких моделей співпраці, які б забезпечували ефективну комунікацію педагогів і батьків із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Цифровізація суспільства сприяла формуванню нового електронного середовища взаємодії, що функціонує через офіційні вебсайти закладів освіти, форуми, електронну пошту, хмарні платформи, блоги, соціальні мережі, месенджери, вебінари та відеоконференції.

Застосування таких засобів дає змогу суттєво підвищити ефективність співпраці з родинами учнів, розширити можливості вже відомих форм роботи та перенести їх у цифровий простір, оптимізувавши витрати часу порівняно з традиційними очними форматами.

У сучасних умовах взаємодія на основі новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій стає не просто бажаною, а необхідною. Це вимагає від педагогів активного освоєння інноваційних форм роботи та інтерактивних методів співпраці з батьками. Особливої актуальності набуває формування цифрової

компетентності вчителя, розвиток цифрової педагогіки та становлення фахівця нового типу — «цифрового педагога» [31].

Попри значну увагу до цієї проблематики в міжнародних освітніх дослідженнях, у вітчизняній педагогічній науці та практиці її системне впровадження лише набирає обертів і перебуває на початковому етапі реалізації. Саме це зумовлює актуальність подальшого осмислення й упровадження сучасних підходів до оптимізації взаємодії школи та сім'ї в умовах цифровізації освіти.

Слід зазначити, що в повсякденній професійній діяльності частина педагогів не лише обмежено використовує цифрові технології, а й не виявляє достатньої зацікавленості у формуванні цілісного та системного підходу до організації взаємодії з родинами учнів, зокрема із застосуванням інноваційних форматів співпраці[13].

Аналіз наукових джерел і практики функціонування освітньої системи засвідчує наявність кризи традиційних форм взаємин між батьками та педагогами, що пояснюється їх поступовою втратою ефективності та невідповідністю сучасним умовам. У зв'язку з цим постає необхідність оптимізації взаємодії всіх учасників освітнього процесу, особливо в початковій школі, де партнерство між школою і сім'єю має визначальне значення для розвитку дитини.

Пріоритетним напрямом удосконалення такої співпраці є оволодіння педагогами інноваційними формами взаємодії та їх активне впровадження в онлайн-простір. Це, своєю чергою, потребує створення сучасної моделі оптимізації партнерства між школою та сім'єю.

У межах досліджень, присвячених удосконаленню взаємодії педагогів і батьків у початковій школі, зокрема під час сесій Міжнародного форуму гуманізації освітнього простору (2019–2022 рр.) та VIII Всеросійського молодіжного наукового форуму (2022 р.), було здійснено оцінювання якості співпраці школи з родинами молодших школярів. За результатами цієї роботи розроблено авторську модель оптимізації взаємодії педагогів і батьків учнів початкових класів, у якій особливу увагу приділено діяльнісному компоненту[15].

Запропонована модель передбачає поетапну організацію взаємодії — інформативно-консультативний, продуктивно - творчий і рефлексивний етапи, що реалізуються протягом навчального року. Для кожного з них визначено інноваційні форми співпраці, у тому числі із застосуванням цифрових технологій як альтернативи традиційним підходам. Важливою складовою моделі є прогнозований результат використання зазначених форм на кожному етапі.

Практичне впровадження авторської моделі у щоденну діяльність закладу освіти сприяє активізації партнерської взаємодії між школою та родинами учнів. Отже, сучасна модель оптимізації співпраці педагогів і батьків у початковій школі постає як цілісна система ефективної спільної діяльності всіх учасників освітніх відносин, спрямована на забезпечення всебічного й гармонійного розвитку молодших школярів.

Отже, запропонована модель оптимізації взаємодії в молодій сім'ї має комплексний характер і враховує як внутрішньосімейні процеси, так і взаємодію родини з соціальними інститутами. Її впровадження у практичну діяльність Яготинської служби у справах дітей та сімей сприятиме підвищенню ефективності соціально-психологічної підтримки молодих сімей, гармонізації їхніх взаємовідносин та попередженню кризових ситуацій.

ВИСНОВКИ

Під час проведення дослідження було зроблено такі висновки:

1. Проаналізовано категорію «сім'я». Сучасні дослідження трактують сім'ю як специфічну малу соціально-психологічну групу, що має власну систему міжособистісних відносин, засновану на внутрішніх законах, моральних нормах та традиціях. Виявлено критерії та ознаки сім'ї як малої соціальної групи та визначено її структуру. Зокрема, розглянуто векторну теорію блокової структури сім'ї:
 - Блок А – подружня пара активного фертильного віку з дітьми або без них (повна сім'я);
 - Блок В – один із батьків з дітьми («осколкова» сім'я);
 - Блок С – літні батьки («загасаюча» сім'я);
 - Блок D – асоційовані члени родини.

Встановлено основні параметри сім'ї та її функції: репродуктивна, виховна, господарсько-побутова, економічна, первинного соціального контролю, соціально-статусна, дозвілля, духовного спілкування, емоційна (психотерапевтична), сексуально-еротична. З точки зору теорії систем, сім'я є відкритою системою, на відміну від автономних (закритих) систем.

2. Визначено взаємозв'язок понять «родина», «батьківство» та «сімейне виховання». Стиль взаємин батьків із дитиною не лише підтримує контакт, а й виступає методом виховання, оскільки ці стосунки відносно стабільні. У психолого-педагогічній літературі виділяють три підходи до сімейного виховання: психоаналітичний (З. Фрейд, Е. Еріксон, Е. Фромм), біхевіористський (Дж. Вотсон, Б. Скіннер, Р. Сірс, А. Бандура) та гуманістичний (А. Адлер, К. Роджерс, Ю.Б. Гіппенрейтер).

3. Виявлено проблеми сучасної сім'ї, серед яких:

- відкладення шлюбних відносин молодими людьми;
- демографічна криза та зменшення народжуваності;
- нестабільність подружніх стосунків та порушення сімейної ієрархії;
- вплив соціально-економічних та культурних чинників на функціонування родини.

4. Серед проблем сучасної сім'ї виділяють:

1. відкладення шлюбних відносин або відмову від створення сім'ї (childfree);
 2. стихійне формування шлюбно-сімейних відносин без чіткої планової організації;
 3. зміну ціннісних орієнтирів та пріоритетів молоді.
5. Проаналізовано психологічну структуру сімейних взаємин. Відповідно до психологічного клімату родини поділяють на такі:
1. Сприятливий психологічний клімат: відзначається доброзичливістю, взаємною повагою, згуртованістю; члени родини відчують захищеність та емоційне задоволення.
 2. Несприятливий психологічний клімат: характеризується замкненістю, частими конфліктами та напруженими стосунками між членами сім'ї.

На основі психологічного благополуччя сім'ї виділяють два основні типи:

1. Благополучна родина: проблеми виникають переважно через внутрішні протиріччя або надмірне прагнення підтримати один одного.
2. Неблагополучна родина (проблемна, конфліктна, кризова): психологічні труднощі формуються через незадоволення базових потреб одного або кількох членів сім'ї.

Класифікаційними ознаками сімей є характер шлюбу та внутрішня структура:

- За характером шлюбу: моногамні та полігамні сім'ї.
- За структурою: розширена сім'я (включає кілька поколінь), нуклеарна (подружжя з дітьми), неповна (відсутній один із батьків), повна (наявні обоє батьків).

Взаємодія між поколіннями часто стає джерелом конфліктів. Основними причинами міжпоколінної деструктивності є:

- різниця у ціннісних орієнтаціях представників різних вікових груп;
- швидкі зміни науково-технічного та соціального розвитку, через що досвід старших поколінь втрачає актуальність;
- трансформація сім'ї з розширеної у нуклеарну, що впливає на втрату міжпоколінної наступності.

У неповних сім'ях, де дитину виховує лише мати, часто спостерігається надмірна опіка, яка може обмежувати розвиток самостійності дитини. У сучасних

сім'ях спостерігається тенденція до надмірного оберігання дитини від труднощів, розчарувань та будь-якої праці, що може негативно впливати на розвиток самостійності та життєвої компетентності.

Водночас родини відрізняються за своїм виховним потенціалом:

- Виховально-сильні — сім'ї зі сприятливою моральною атмосферою, де створюються умови для всебічного розвитку дитини;
- Виховально-стійкі — сім'ї, які забезпечують загалом сприятливі можливості для виховання, хоча потребують певної підтримки;
- Виховально-слабкі — сім'ї, де порушується контакт із дітьми та контроль над ними через об'єктивні причини (поганий стан здоров'я батьків, перевантаженість роботою, низький рівень освіти або психологопедагогічної компетентності). У таких умовах вплив батьків на дитину знижується, і вона часто піддається значному впливу однолітків.

За типом керівництва сім'єю виділяють:

- Егалітарні (рівноправні) родини — розподіл ролей відбувається відповідно до здібностей та якостей членів сім'ї;
- Ліберальні родини — спостерігається відстороненість членів сім'ї один від одного, низький рівень взаємодії та контролю;
- Авторитарні родини — всі ключові рішення приймає один член сім'ї (головний), інші підпорядковуються йому.

Дослідження психологічних особливостей сімейної взаємодії показало, що міжособистісна комунікація є критично важливим чинником життєдіяльності сім'ї, визначає ефективність її функціонування та можливості розвитку її членів. Було виділено шість стадій сімейного життя та типові порушення комунікацій у сім'ях, які негативно впливають на психологічний клімат.

Особливу увагу привертають співзалежні відносини, які стають дедалі поширенішими. Члени таких сімей, що страждають від різноманітних залежностей, перебувають у постійному стресі, що потребує від них постійної адаптації. Це призводить до формування стійкої емоційної несвободи, зниження здатності до

самостійного регулювання стресових ситуацій та змін у характері взаємин як у сім'ї, так і з навколишнім світом.

5. Методика дослідження та результати експерименту

У дослідженні брали участь подружні пари та сімейні триади (мати, батько та дитина). Обсяг вибірки становив:

- 10 благополучних подружніх пар,
- 10 неблагополучних подружніх пар (експериментальна група),
- 10 благополучних подружніх пар (контрольна група).

Всі подружні пари на початковому етапі мали стаж сімейного життя не менше п'яти років та перебували на стадії життєвого циклу сім'ї, пов'язаній із народженням та вихованням дітей.

Для збору та аналізу матеріалу використовувалися такі методи та методики:

- Емпіричні методики: методика «Рольові очікування та очікування у шлюбі» О. М. Волкової; дитяча проєктивна методика діагностики міжособистісних відносин дитини Рене Жиля; дитячий варіант особистісного опитувальника Кеттелла.
- Інші методи: бесіда, спостереження.

Результати констатуючого етапу

На констатуючому етапі експерименту було встановлено:

- У благополучних родинх спостерігалася гармонійна взаємодія, психологічна близькість та чітка сімейна ієрархія. Взаємодія в таких парах є комплементарною, тобто подружжя взаємодоповнює один одного. Така взаємодоповнюваність сприяє згуртованості пари та зменшує ризик конфліктів у подружніх стосунках.
- У неблагополучних родинх зафіксовано дисгармонійну взаємодію, яка ґрунтується на порушеній сімейній ієрархії.

Формувальний етап експерименту

На формувальному етапі були здійснені заходи для:

1. Посилення стабільності сім'ї;
2. Вибудови якісної сімейної ієрархії;

3. Підвищення ступеня психологічної близькості між подружжям та між батьками і дітьми.

Результати підтвердили ефективність запропонованих заходів щодо оптимізації сімейної взаємодії.

- Чоловіки демонстрували більш високий рівень психологічної близькості до дружини, ніж жінки.
- Жінки також показали високий рівень близькості до партнера, проте загальний рівень психологічної близькості подружжя в більшій мірі залежав від чоловіків, ніж від дружин.

Таким чином, поставлена мета дослідження була досягнута, а завдання — виконані.

Отримані результати дослідження мають практичне значення та можуть бути використані у діяльності Яготинської служби у справах дітей та сімей Яготинської міської ради з метою підвищення ефективності соціально-психологічної роботи з молодими сім'ями, профілактики конфліктів та гармонізації внутрішньосімейних взаємовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Алексєєнко Т. Ф. Проблема цінностей в інтерпретації конфлікту батьків і дітей у теорії поколінь. Педагогіка і психологія : Науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України. Київ : Педагогічна преса. 2024/2. №3. С. 68 – 76.
2. Андрушко Я. С. Теоретичний аналіз деструктивних форм поведінки індивіда під час здійснення особистісного вибору. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 2. С. 161 – 169.
3. Бондар Т. В. Стиль взаємин між підлітками та батьками. URL: https://ukrsocium.org.ua/wp-content/uploads/2010/10/31-39_no4__vol35__2010__UKR.pdf
4. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2023 96 с.
5. Буленко Т. В. Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д. К., 2023. Т.3. Ч.4. С.20 – 24.
6. Веселова Н. П. Психологічні особливості комунікативних процесів у сім'ї. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. 2023. Вип. 114. С. 21 – 24.
7. Вовчик-Блакитна О. О. Міжпоколінна взаємодія як ресурс. Актуальні проблеми психології. 2023. Вип. 47. Том 7. С. 80 – 91.
- 8.Георгадзе Т. О. Традиційна сім'я та її роль в сучасному українському суспільстві. SCIENCE, RESEARCH, DEVELOPMENT. PEDAGOGY. 2022. № 12. С. 27 – 29.
- 9.Горецька О.В. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта» / О. Горецька, Н. Сердюк. Бердянськ : Ткачук О.В., 2023. 216 с.
- 10.Зінченко Л. В., Шаповалова Н. В. Теоретичний аналіз поняття «взаємодія» як соціально-психологічний феномен. URL: <https://sworld.com.ua/konfer34/457.pdf>

- 11.Зозуль Т. В. Психологічні особливості розподілу сімейних ролей у подружніх парах із суттєвою різницею у віці. Психологія і особистість. 223. № 1(9). С. 129 – 138.
- 12.Кісарчук З.С. Психологічна допомога сім'ї. К.: Главник, 2024. 244 с.
- 13.Колосович О.С. Психологія взаємодії у військово-професійному середовищі: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 232 с.
- 14.Кондратюк Т.В. Характеристика сфери сімейних відносин суспільств сучасного типу як об'єкта державного управління. Економіка та держава. Київ, 2022. № № 8.С. 52 – 55.
- 15.Кошонько Г. Соціально-психологічні особливості сучасної сім'ї. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. Вип. 16 – 17. С. 53 –55.
- 16.Кузнєцов М. А. Життєстійкість підлітків з неповних сімей : монографія / М. А. Кузнєцов, К. Р. Маннапова ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків: Діса плюс, 2023. 257 с
- 17.Кучманич І.М. Психологія сім'ї : навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2023. 174 с.
- 18.Кучманич І.М. Усвідомлене батьківство : навчально-методичний посібник. Миколаїв 245 с.
- 19.Лакуста Т. Причини появи неповних сімей в сучасному суспільстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2023. Вип. 22. С. 88 – 90.
- 20.Лемещенко С. Р. Соціально-психологічні умови формування у старшокласників до усвідомленого батьківства: дис...на здобуття канд..псих.наук за спеціальністю 19.00.05. Сєверодонецьк, 2023. 224 с.
21. Литвинчук Л. М. Проблема співзалежності як брак почуття внутрішнього власного значення. Технології розвитку інтелекту. 2024. Т. 2 Вип. 4. URL: https://psytir.org.ua/upload/journals/2.4/authors/2016/Lytvynchuk_Lesja_Myhajlivna_Problema_spivzalezhnosti_jak_brak_pochuttja_vnutrishnogo_vlasnogo_znachennja.pdf

- 23.Ліпіч Л. Сім'я та сімейні цінності в умовах трансформації традиційних соціальних інститутів. Релігійна свобода. 2024. № 21. С. 14 – 27.
- 24.Літвінова О. В. Психологічні особливості стратегій поведінки в конфлікті між представниками різних поколінь в сім'ї / О. В. Літвінова, Д. В. Коломойчук // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2023. № 2 – 3. С. 138 – 144.
- 25.Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: теорія і практика: навчальний посібник. К.: ІПК ДСЗУ, 2022. 186 с.
- 26.Ляшенко Н. О. Соціологія сім'ї : конспект лекцій для студентів спеціальності 054 «Соціологія» у 2-х частинах. Ч. І. Сім'я як соціальний інститут / Н.О. Ляшенко, Н.М. Семке. Харків : ХПІ, 2023. 96 с.
- 27.Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. К . : Персонал, 2023.304 с.
- 28.Маннапова К. Р. Неповна сім'я як чинник, що впливає на формування життєздатності підлітків. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. 2023. № 959. Вип. 46. С. 105 – 108.
- 29.Методика. Дитячий варіант особистісного тесту Р. Кеттела. URL: <http://detkam.in.ua/metodika--dityachij-variant-osobistisnogo-testu-rkettela.html>
- 30.Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. К., 2023. 316 с.
- 31.Модель сучасної родини. Л., 2024. URL: <http://www.biblioteka.lviv.ua/files/family.pdf>
- 32.Молодіжна сімейна політика в Україні / За заг. ред.. Ничипоренко С.В. Умань: Сочінський, 2023. 217 с.
33. Муляр Н. Актуальні проблеми сучасної української сім'ї у контексті морально-етичного виховання. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 16. С. 359 – 364.
- 34.Нечипоренко С. В. Проблеми неповних сімей у контексті демографічного розвитку. Демографія та соціальна економіка. 2023. № 2. С. 37 – 43.
- 35.Поліщук В. М. Психологія сім'ї. Суми: Університетська книга, 2024. 239 с.

- 36.Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: НАУ-друк, 2023. 270 с.
- 37.Посвістак О. А. Біхевіористський підхід до сім'ї: специфіка та основні концепції. Наука і освіта. 2023. № 7. С. 111 – 117.
- 38.Потапчук Є. М. Психологічна діагностика сімейних ролей як моделей поведінки подружжя/ Є. М. Потапчук, Д. Є. Карпова// Науковий вісник Херсонського державного університету. 2023. Вип. 4. С. 41 – 45.
- 39.Психологія сім'ї : конспект лекцій/ під ред. І. Ушакової. Х.: НУЦЗУ, 2023. 90 с.
- 40.Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі : навчально-наочний підручник / за заг. ред. О. М. Цільмак. Київ : Ліра-К, 2023. 266 с.
- 41.Психологія сім'ї: навчально-методичний посібник з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання ступеню «Бакалавр» спеціальності 6.030103 «Практична психологія»/ укладач М.О. Марценюк. Мукачево : МДУ, 2023. 76 с.
- 42.Рогів К. Боротьба за лідерство у сім'ї: матріархат проти патріархату на прикладі української сім'ї. Психологічні виміри культури, економіки, управління. 2022. Вип. 8. С. 46 – 50.
- 43.Саппа М. М. Конфлікт поколінь «батьки і діти» як виклик педагогам. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2023. № 4. С. 55 – 57.
- 44.Ситнік С. В. Особливості міжособистісної взаємодії майбутніх психологів із різним стилем мислення. Наука і освіта. 2025. № 1. С. 158 – 164.
- 45.Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. К.: Основа-Принт, 2023. 248 с.
- 46.Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? Демографія та соціальна економіка 2023. № 1. С. 28 – 38.
- 47.Сова М.О. Психологія сім'ї: Навчальний посібник / М. О. Сова, С. О. Деніжна. К : 2024. 212 с.

- 48.Сосніхіна С.Є. Психологічний аналіз сучасних шлюбно -сімейних стосунків студентської сім'ї. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2022. Вип. 52. С. 134 – 142.
- 49.Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2025. 136 с.
- 50.Сушко Д. Співзалежна поведінка особистості у контексті наукових досліджень. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова . Серія 12. Психологічні науки. 3б. Наукових праць. Випуск 8 (53). 2023. С. 107 – 112.
- 51.Терещенко Н. М., Долгополова О. В. Трансгенераційні моделі шлюбу: досвід роботи із генограмами. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія. 2024. № 68. С. 57 – 61.
- 52.Томаржевська І.В. Теоретико-методологічний аналіз феномену усвідомленого батьківства. 2022. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14096/3.pdf?sequence=1>
- 53.Троценко Н. Є. Фактори сімейного благополуччя. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33688722.pdf>
- 54.Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади/ За заг. ред. Г. М. Лактіонової. К., 2024, 86 с.
- 55.Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання: навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2023. 224 с
- 56.Цьомик Х. Б. Психологічна сутність подружніх взаємин у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях. Габітус. 2024. Вип. 24. С. 177 – 183.
- 57.Чала О. А. Сутність та детермінати деструктивної конфліктності особистості. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1290/1/E_CHALA_NC_NPU_12_IS_IPS_P.pdf
- 58.Швалб Ю. М. Еколого - психологічні детермінанти суб'єктивного благополуччя особистості: монографія / Ю. М. Швалб, О. Л. Вернік, О. О. Вовчик- Блакитна , Т. М. Кирпенко, О. В. Павленко, О. В. РудоміноДусятська; за ред. Ю. М. Швалба. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2023. 234 с.

- 59.Юрченко І. Основні психолого-педагогічні особливості неповних сімей в сучасній Україні. Педагогічні науки. 2022. Вип. 65. С. 57 – 64.
- 60.Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. Український соціум. 2024. № 2 (4). С. 80 – 84.
- 61.Яблонська Т.М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. 2016. С.589-598. URL : <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/75.pdf>
- 62.Ярощук А. А. Поняття сім'ї та шлюбу як основа формування матримоніальних настанов у старших школярів. Молодий вчений. 2024. № 10. С. 737 – 741.
- 63.Яцина О. Ф. Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Психологія сім'ї» для студентів за напрямом підготовки 6.030102 – Психологія. Ужгород, 2023. 31 с.
- 64.Яцишина А. М. Психологічні умови корекції емоційно-деструктивної поведінки дітей молодшого шкільного вік: дис...на здобуття канд..псих.наук за спеціальністю 19.00.07. Одеса, 2023. 248 с.
- 65.Ященко Т. М. Співвідношення понять «взаємодія» та «взаємовідносини» в системі державного управління. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. 2023. № 2. С. 19 – 25.